

ВІСНИК

АСОЦІАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ

НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

www.alumni.nulau.org

У НОМЕРІ:

НАРИСИ

(Чирва А. М.):

Віталій Бойко

Валентин Замниус

Микола Луговий

Микола Соловйов

Володимир Сташис

Петро Цупренко

**НАПРЯМКИ
ДІЯЛЬНОСТІ**

**ЗУСТРІЧІ
ВИПУСКНИКІВ**

ПАРТНЕРСТВО

ТЕМА НОМЕРА:

ЇХ ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ —

ЗАКОННІСТЬ І СПРАВЕДЛИВІСТЬ

НАРИСИ

(А. М. Чирва):

Не застуй сонця іншому (В. Ф. Бойко).....	3
Герой не свого часу (В. М. Замніус).....	7
Дозволити все, крім... (М. Г. Луговий).....	11
Невдячність (М. І. Соловійов).....	15
Куля в хребті (В. В. Сташис).....	19
Що віддав — те моє (П. Г. Цупренко).....	23

НОВИНИ АСОЦІАЦІЇ

.....27

ЗУСТРІЧІ ВИПУСКНИКІВ

.....30

Головний редактор
Віктор Іванович КОНОНЕНКО
Відповідальний секретар
Артур Олександрович БУЛГАКОВ
Редакційна колегія:
Юрій Григорович БАРАБАШ
Юрій Васильович БАУЛІН
Олександр Миколайович НОВАК
Микола Ілліч ТІТОВ
Анатолій Григорович КОСОЛАПОВ
Михайло Григорович ІСАКОВ
Ольга Олександрівна НАНАРОВА

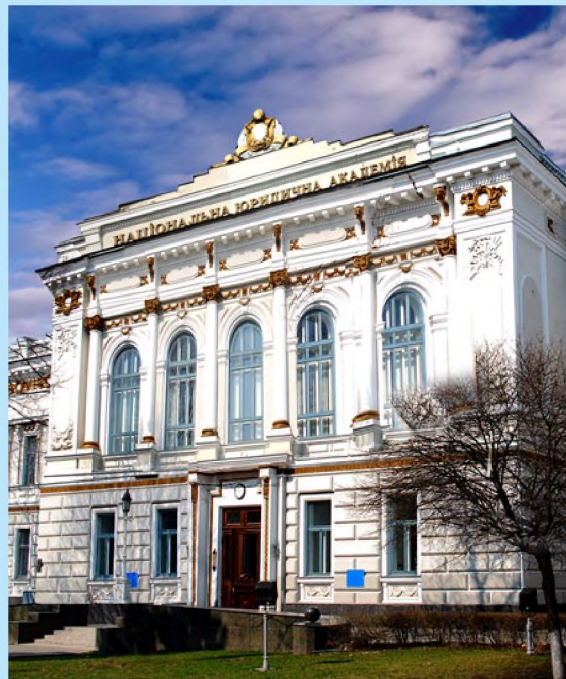
Адреса редакції:
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77, кім. 116
тел. 057 704-92-50

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації КВ № 19723-9523Р

Видавець: Видавництво "Арт Економі"
03047, м. Київ, пр. Перемоги, 50, оф. 407.
тел. 044 361-7-361

Арт Економі
видавництво 1991

Наклад 500 прим.

Вступне слово

Час, який ми проводимо на студентській лаві, — найцінніший у нашому житті, він поступово готує нас до серйозних життєвих іспитів. Протягом навчання в Університеті ми переживаємо злети і падіння, радість і хвилювання, відчуття перемоги та поразки. Все це ми неодмінно ділимо із вірними друзями, з'єднаними з нами на все життя щирою студентською дружбою.

В основу цього номера покладено біографічні розповіді Андрія Миколайовича Чирви про життя і діяльність тих, ким гордиться Університет, хто присвятив життя країні і закону.

НЕ ЗАСТУЙ СОНЦЯ ІНШОМУ

Бойко Віталій Федорович (1937 р. н.) — юрист, державний діяч. Харківський юридичний інститут закінчив 1963 року. Працював народним суддею, головою Амур-Нижньодніпровського районного народного суду м. Дніпропетровська. У 1973–1976 рр. — заступник голови Дніпропетровського обласного суду, а в 1976–1985 рр. — голова Донецького обласного суду. В січні 1986 призначений першим заступником міністра, а в серпні 1990 — міністром юстиції України. Виконував обов'язки голови ЦВК під час виборів народних депутатів ВР України (1988–1992). В 1993–1994 рр. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова. Від грудня 1994-го до відставки за віком 2002 року — Голова Верховного Суду України.

Хто буде сперечатися, що Віталій Федорович Бойко — носій народної мудрості? Не в тому сенсі, щоб сивою шевелюрою, босими ногами та посохом доводити глибину деяких повчань. Ні. Йдеться про його вміння пройти випробування дуже високими державними посадами і при цьому залишатися простим і доступним. А головне, як кажуть, — не проклятим людьми. Себто чоловік — знавець отої глибинної, з давніх-давен практикованої житейської тактики так співіснувати з іншими, щоб не дати жодного приводу не те що тебе за чуба взяти — поглянути з докором.

І це при тому, завважте, що він усе життя був не майстром випікати торти й тістечка, не дизайнером ландшафтів, де приводи для конфліктів зведені до мінімуму. У його долі — суцільне мінне поле: куди б не ступив, скрізь ризик конфлікту. Одне слово, суддя. Хоч би ким він був за посадою, однак як став, так і залишався все життя суддею.

Про всі конфлікти він нині розповідає з чи то вибачливою, чи хитруватою посмішкою. Так і хочеться розуміти його спомин як про щось не варте виїденого яйця. Це зараз. А колись же були і недоспані ночі...

Про нього кажуть і так: якби він не вмів з людьми ладити (завважте, не з вищими чинами, а з Людьми!), то ніколи б не досяг тих кар'єрних висот, що в його послужному списку. Він особисто вважає, що успішно пройшов воду, вогонь і мідні труби завдяки глибоким знанням права. Базу заклала вища школа, а потім його загартувала практика роботи суддею, керівником судових установ, а пізніше міністром юстиції.

Утім, його доля всім, принаймні юристам, добре відома. І кожен погодиться, що в особі Віталія Федоровича бачимо свого роду феномен чиновника високого рангу. Феномен, так сказати, людяності й оптимальної поведінки за умови відданості справі.

Ось про останнє — оптимальну поведінку — і мова, оскільки (повторююсь) біографія пана Бойка — немов на долоні. Віктор Гюго це сказав чи Михайло Бакунін, прийшло переконання з глибин грецької філософії чи привнесли його до скарбниці мудрості англійські мислителі — хіба це так важливо — сперечатися про авторство та форму? Важлива суть. Тож вдумайтесь у сам афоризм: свобода однієї людини закінчується рівно там, де починається свобода іншої.

Коли Віталій Бойко почув цей афоризм уперше? Він просто забув, коли це сталося. Адже одна річ, коли щось просто прочитано, а зовсім інша — коли мудрість увійшла в плоть і кров. Зате добре пам'ятає він вислів своєї бабусі Василиси Макарівни. Про нього згадаємо згодом.

— Очолювати Міністерство юстиції мені довелося в надто складні для України часи, якщо можна сказати, що колись вони для нас були простими, — згадує Віталій Федорович. — Початок 90-х, розбудова суверенітету... А законів своїх — катма! Адже суть роботи Мін'юсту полягала не в підборі міністра та еної кількості заступників. Правосуддя чекало нових законів. Та що там правосуддя — усі сфери чекали. Ось навіть таке питання як взаємовідносини самого Мін'юсту та судів піддавалося сумнівам та викликало суперечку. І тут мав з'явитися чіткий закон, який би регламентував права та обов'язки сторін. І так скрізь і в усьому.

От ми спільно і створювали закони. Звісно, що в пекельних дискусіях. Ось перед Верховною Радою постало питання прийняти Закон України «Про власність». Уявили його важливість? За умови, що раніше було «все навкруг советське — все навкруг мое»?

Ми з командою розробляли положення до цього (та й до багатьох інших, базових для економічної самостійності України) закону. А нюанси тут тонкі. Кому про це знати, як не мені, хто ще вчора розглядав у суддівському кріслі спори про оту межу між городами, що не раз до крові призводили. Тому намагалися ми всі ці положення «обкатати» в царині наукової та громадської думки. Яюсь особисто мені довелося зійтися в суперечці з одним вченим мужем. Він дуже емоційно відстоював права однієї зі сторін (держави) з явними втратами для другої (простого громадянина). І такий, знаєте, чолов'яга... Не тільки добряче підкований, а й затятий. Відчуваю — аргументи мої тануть під натиском його глибокого інтелекту. Тоді йому й кажу: «Вибачте, добродію, але в законі таким чином буде перекиє знову в бік держави. Однак в ньому має превалювати постулат справедливості. То що ж то буде

за закон? У ньому слід зменшувати повноваження сильного — в цьому випадку — держави. Щоб, як казала моя бабуся, держава не застувала сонця громадянинуві. Давайте думати, як знайти рішення, прийнятне для всіх».

Вчений муж аж окуляри поправив на носі — таким переконливим здався аргумент, підкріплений мудрістю від народу. А бабуся Василиса (по-домашньому, баба Вася) справді частенько це повторювала. Могла й конкретизувати. Мовляв, зумій стати під сонцем так, щоб і тобі тепленько було, і тому, хто поруч. І тобі добре, й другому...

Можна посилатися на вислів Віктора Гюго чи на слова бабусі — суть прозора. Вона, певно, не сподобається любителям розмахувати дубинками (зокрема, ядерними). Але не війни, не глобальні конфлікти дадуть змогу цивілізації вижити. Так-так, принцип баби Васі: не застуй сонця іншому. Він і має прошивати буквально всі нюанси нашого співжиття.

Хоч би на якій посаді був Віталій Федорович Бойко (навіть в іпостасі посла України в Молдові), обстоювати незалежність суду і суддів йому доводилось повсякчас. У кріслі районного чи обласного судді, керівника судів різних інстанцій він емоційно доводив це партійним та радянським чиновникам, а згодом і панам-управлінцям незалежної України. Уже що не схильний міняти власну думку Леонід Данилович Кучма, а до думки свого земляка-чернігівця прислухався.

От Президент вирішив викликати до себе в кабінет Голову Верховного Суду Віталія Федоровича Бойка. Чекає весь на голках від обширу справ Леонід Данилович, а голови немає. Що таке?!

А таке, пояснив згодом голова ВСУ, що за викликами та наказами ніколи і не прийде. Це має бути або офіційне запрошення, котре розглядається з огляду на законність та правила взаємин між гілками влади, або розмова на певних диспутах за участі обох високих сторін. Ми легко уявляємо, як відреагував на це дуже євроатлантичне пояснення Леонід Данилович, котрий, як відомо, Вищих курсів дипломатії у Парижі не закінчував. Однак Віталій Федорович Бойко чітко дав зрозуміти, що незалежність суду з цього і починається. У Західній Європі чи США якби голова Верховного суду зачистив до першої особи держави, то народ швидко б йому лапті сплів. Але що було — то загуло. Суть у підході. А він залишається незмінним: якщо ми взялися будувати власну державу, без незалежного суду цього не зробимо повік. Віталій Федорович про це весь час каже, не пропускаючи можливості виступити в пресі. На одному дуже шанованому читачами сайті

читаємо в його (як завжди, пристрасному і доказовому) виступі: «...Нині на словах усі за те, щоб суд був неупереджений, а справи вирішувалися на законних підставах, а на ділі суспільству нав'язується, у тому числі найвищими посадовими особами держави, думка про тотальну продажність суддів, практикуються пікетування, що супроводжують судові процеси, якоюсь збоченою традицією стало намагання за допомогою тиску натовпу схилити суддю до ухвалення певного рішення. Мені це нагадує репресії 1937 року.

Дивуєшся правовому нігілізму наших політиків, які публічно оцінюють рішення суддів, не скасовані вищою судовою інстанцією. Годі й казати про намагання змінити весь суддівський корпус. Найбільше мене турбує те, що гарантії незалежності суддів зникають. Я боюся, що вони зникнуть і з Конституції.

Ми маємо пережити цей період, коли суспільство розгойдалося так, що вже немає правових обмежень. Зокрема, обмежень із точки зору можливостей своєї поведінки по відношенню до правосуддя, я вже не кажу до суддів. Суспільству нав'язується думка, що рішення приймаються в угоду якимось політичним силам, і певні активні елементи суспільства теж намагаються на це вплинути.

Ясна річ, це не може не впливати на суддів. Закон каже: суддя приймає рішення виходячи із закону і свого внутрішнього переконання. Суддя — особлива людина в системі здійснення правосуддя, саме він має визначити, вірити комусь чи ні, на підставі оцінки всіх обставин справи. І якщо його оцінка комусь не до вподоби, починається те, що називається паплюженням...»

— Принцип «Не застуй сонця іншому», за великим рахунком, закладено в основні закони будь-якого суспільства, надто Конституцію, — переконано каже Віталій Федорович. — Інакше навіть ж город городити? Коли закон відверто лобіює чиїсь вузько приватні інтереси — це скоріш «інструкція для співіснування по поняттям», а не закон. Можна наводити сотні цитат, що таке закон в ідеалі, однак відомо, що в ньому має закладатися принцип притирання інтересів, знаходження того соціального компромісу, котрий дає змогу захистити слабшого і відстояти права всіх і кожного.

Та що закон! Вся цивілізація у всіх своїх проявах намагається знайти цей компроміс, примирити сторони. Недовго довелося мені бути послом, однак це я відчув сповна і на цій державній посаді. Чи не щодня виникали ситуації, коли доводилося згадувати мою рідну бабу Васю з її «сонячною теорією». Станеш качати права — вступає закон сили. Мали ми на зорі суверенності ту силу? Запитання риторичне.

Будеш дуже хитрувати — знайдуться ще хитріші. Тому... тому тільки закони та міжнародні норми.

— Але ж Ви, Віталію Федоровичу, як колишній суддя, міністр юстиції погодитесь, що іноді постулат справедливості доводиться віддавати на поталу невмолимості закону? Тобто не завжди законне рішення справедливе?

— Хоч би які мудреці писали закони, всього не врахуєш. Залишаються такі тонкі нюанси, які частенько й суддям не дають спати після прийнятого — цілком законного — рішення...

— Маєте на увазі щось конкретне?

— Можу й конкретизувати. На все життя з боєм закарбувався мені один підсудний, який живцем закопав власну дружину. Злочин просто страшний, за скоєння його чоловіку призначили виняткову міру покарання — розстріл. Але... Із його розповідей стало зрозуміло, як жінка своїми гулянками, своєю поведінкою просто розтоптала його як чоловіка. Ось вона вкотре поклялася, що більше зраджувати не буде. Він відлучився, а вона — знову за своє. Тоді він і вдався до того кошмарного методу покарання невірної дружини. А, коли бути точнішим, відстоювання своєї розчавленої гідності...

Суд діяв за законом, і його рішення ні на йоту не відступило від закону. Та осад залишився в моїй душі на все життя. Бо коли людині постійно, із року в рік, застити сонце, не давати йому продишу, то навіть тихий та покірливий стає спроможним до крайніх дій. І його похилена голова, тихе пояснення на кшталт «приходжу з роботи — її нема, їсти нічого, а її все нема... могло так бути, що три доби підряд...»

До мене тоді, між іншим, прийшла одна дуже слушна думка, що цілком претендує на зразок мудрості. Коли ти не даєш жити ближньому, заступаєш йому сонце, то й собі робиш не благо, а зло. Недарма ж бабуся Васи́лиса — це я добре запам'ятав, — напучувала: «Не проклинай ніколи і нікого. Бо прокляття до тебе повернеться і тебе зі світу зведе».

Мені як журналістові доводилося спілкуватися з суддями різних вікових категорій. Скажу відверто: покоління суддів Віталія Федоровича Бойка мені подобається найбільше. Якоюсь, знаєте, глибокою і широкою водночас мудрістю, міцним стрижнем, що вбачається у всьому, навіть у найменших деталях. І певна річ, відчуттям справедливості, коли ситуація швидко зважується з усіх боків і приймається оптимальне рішення. «Оптимальне» означає, що воно всіх влаштуватиме не лише три дні, а й три, і тридцять три роки.

Віталій Федорович і не приховує, що вчився толерувати з дійсністю все своє життя. Та й досі — роки підбираються до позначки «80» — зізнається,

що мілкі, зовсім дрібні, але не менш пекучі прорахунки у правилах співжиття трапляються. Мабуть, процес їхнього викорінення просто безконечний, бо людина, як казали гумористи, доти жива, доки помиляється. Коли безгрішний, то пощипай себе і переконайся, що вже помер.

— Чи в Ніжинському технікумі підготовки культурно-освітніх працівників, де навчався, — згадує пан Бойко, — чи на службі в армії, де ніколи не було ні «дівіщини», ні взаємних знущань один над одним, чи в Харківському юридичному інституті, де навчався після служби в Збройних силах СРСР — скрізь жив і працював в атмосфері взаємоповаги і взаєморозуміння.

Особливо тепле слово хочеться мовити про інститут, що нині по праву іменується університетом. Знаю, що в системі вищої школи подекуди практикується «палочна система» — бери ручку і пиши, що кажу! У нас була... я б так поетично сказав, панувала атмосфера переливання знань і навиків від переповнених досвідом ємностей до напівпорожніх. Згадую, що викладачі — а це була плеяда визнаних юристів — поводитися зі студентами, немов із рівними. Іноді навіть смішки брали, коли оповитий славою професор брав під лікоть розгубленого першокурсника з виразом на обличчі «допоможіть!» і воркотав: «Колего! Гадаю, Ви були щирими, коли щойно в аудиторії зробили висновок про застарілість деяких положень Кримінально-процесуального кодексу? Тож чи не важко Вам буде дещо розгорнути аргументацію.

Та й сам я потрапив хоч і не в комічну, однак таку ситуацію, коли молодечий запал і юнацький максималізм перекрили шлях здоровому глузду...

— Цікаво! Можете розповісти, чи це секрет душі?

— Та ніяких секретів. Свого часу загорівся я бажанням іти в науку. Ця сфера була для мене окутана певним флером загадковості. Потрібно було починати з аспірантури, що я й вирішив зробити. Однак цього бар'єру не здолав, бо на певному етапі засумнівався, чи вчасно я це роблю, чи, може, варто набратися практичного досвіду. Була ще одна причина — полеміка з професором Мироном Йосиповичем Бару. Цей життєвий момент врізався в пам'ять назавжди, пам'ятаю найменші деталі. Не скажу, що мені соромно, однак певний, що різниця між наукою та практикою не те що помітна — вона разюча!

— Що ж стало предметом наукової полеміки?

— Трудовий кодекс, точніше, одне з положень трудового законодавства. Мирон Йосипович був визнаним авторитетом саме трудового права. Мені на складанні іспиту випало питання, коли, за яких умов накладається відшкодування збитків на ро-

бітника, яких він заподіяв на виробництві. Зрозуміло? Ви як токар вивели з ладу верстат. Слідство визнало вашу провину. Тож за чинним тоді законодавством — про що я й сказав — держава отримувала право стягнення з робітника коштів за заподіяну шкоду одразу ж після рішення слідчої комісії.

Професор Бару заперечив. Мовляв, це неправильно, оскільки порушує права людини. Адже рішення про відшкодування збитків — чи на підприємстві, чи в побуті — має прийматися лише судом. І доля людини, робітника повинна вирішуватися тільки після вердикту суду.

Як кажуть, вони обоє мали рацію. Тільки науковець Бару дивився на десять кроків вперед, а кандидат в аспіранти Бойко дивився собі під ноги, точніше, у чинне законодавство, яке потрібно було в цьому плані поправляти. Однак до демократії було ще далеко. А Мирон Йосипович як науковець уже провіщував цю поправку в Трудовому кодексі.

Професор доводив мені свою позицію терпляче і переконливо. Він поважав мій висновок, який базувався на законі. Однак цією повагою ніби просвітив мене. Я, коли охолов після диспуту, раптом зрозумів, що в науку мені ранувато...

Віталій Федорович Бойко — давній любитель кермувати автомобілем. Об'їздив не тільки Україну. Нині бідкається, що зір не дає змогу їздити на далекі відстані. Однак до Києва зі свого заміського будинку він добирається на автомобілі власноруч за кермом. І приїздить до столиці у справах, яких, звісно, поменшало відтоді, як обіймав високі посади чи працював у системі вищої школи, однак ще вистачає. Його не забувають ні колеги, ні журналісти. Віталій Федорович охоче йде на контакти як з одними, так й іншими. Адже він не тільки переповнений життєвим та професійним досвідом, а й майстер розповісти про щось цікаве зі свого життя.

В інтерв'ю пан Бойко невпинно каже про незмінні речі. Бо флюгером ніколи не був і не збирався ним бути. В одній із останніх бесід Віталія Федоровича з кореспондентом читаю: «Характеризуючи сучасність, можна сказати про те, що багато хто бажає вирішити питання «нахрапом», а не за допомогою закону. Залишається запитати: як так можна робити, якщо ми будемо правову державу? Головний принцип тут — дотримання закону! Дуже важливо, щоб кожна людина діяла в межах, які їй дозволені, і на підставі чинного закону. Тільки така людина може викликати повагу до себе».

А. М. Чирва

ГЕРОЙ НЕ СВОГО ЧАСУ

Замніус Валентин Михайлович (1941 р. н.) — слідчий, адвокат. У Харківському юридичному інституті навчався з 1967 по 1972 рік. П'ять років працював слідчим МВС у Кривому Розі, переведений до Києва, де працював слідчим спершу в районній, а потім у міській міліції. З 1980 року до раптової смерті працював адвокатом.

Директора підприємства «Київавтоматторг» Олександра Пушкарського, звинуваченого у розкраданні в особливо великих розмірах, дачі та отриманні хабарів і страченого за вироком суду 1982 року, сьогодні вважали б «крутим хлопцем», «господарем життя», але аж ніяк не злочинцем-смертником. Світлої пам'яті Валентин Замніус, котрий був адвокатом на процесі «Київавтоматторгу» і захищав особисто керівника підприємства, назвав Пушкарського «героєм не свого часу». Однак мені дуже хочеться охарактеризувати точно так і самого Валентина Михайловича. Тому що, насамперед, нинішня середньостатистична людина так енергійно, зацікавлено, через серце до справи не підходить, як це робив адвокат Замніус. Згадую, як він дістав із папки свою захисну промову на процесі щодо Пушкарського і почав її коментувати. Хрипливатий його голос із кожним новим аргументом міцнішав, обличчя від хвилювання почервоніло. Адвокат знову і знову переживав ті емоції. А щоб легше проходив цей процес, пірнув до шухляди, дістав пігулку і з тихим «вбачте» кинув її під язик.

— Знаєте, — казав Валентин Михайлович дещо пізніше, — у житті кожного з нас є епізоди, які переживаєш безкінечну кількість разів, перевертаючи їх то так, то інакше. Із розумінням, що нічого не зміниш, але все одно підставляєш оте безпо-

радне "якби...". Мене весь час нуртує справа Пушкарського. Не варто було його так суворо карати. Ніякого уроку з тої страти ніхто не дістав. Тільки чорною тінню лягла на серце печаль. Мені, звісно, бо хтось інший спав собі спокійно...

А під час своєї промови на процесі, що тривала аж чотири години, Валентин Замніус чітко пояснив, чому підсудний заслуговує менш суворо покарання, ніж смертну кару. Мовляв, деякі висновки слідство притягнуло до справи «за вуха». Скажімо, про розгалуженість точок, із яких до Пушкарського надходили підношення. Тут математичні розрахунки не годяться, щодо кожного епізоду слід працювати окремо.

Казав адвокат і про те, що досудове слідство до Олександра Пушкарського підійшло по-езуїтськи. Мовляв, хочеш свого сина, котрому рік виповнився, до школи виряджати? Тоді зізнавайся. До сивого першого класу повернешся. Але підсудний і без того розповідав про всю «механіку». Так-так, саме механіку того процесу, який набирив обертів у всіх сферах усього величезного Радянського Союзу. Коли спрощувати, то той процес полягав у підношеннях, що пронизували ту чи іншу галузь знизу догори. Найменший чин ніс меншому, той — трохи більшому, а той — ще вище. Прикро, що ланцюжок зазвичай вів до партійних кабінетів різного рівня.

Суд повністю визнав, наголошував у промові захисник, що Пушкарський сприяв розкриттю злочину та щиро сердно зізнався у скоєному. Крім того, дані про особу свідчать, що підсудний ніяк не схожий на хапугу, що набиває власні кишень. Показання його, а також реальні справи свідчать, що майже всі отримувані кошти направлялися або вище по злочинному ланцюжку, або на створення сучасної мережі громадського харчування. Брав Пушкарський із цих коштів також на відрядження, під час яких досконало вивчав методи будівництва та організації ресторанів і кафе у Франції, Німеччині, Іспанії. Цей досвід, як ми бачимо, перенесено до столиці України, про що свідчать хоча б кафе «Шапіто» чи шоколадний бар, що так полюбилися киянам...

Розповідаючи про той процес, Валентин Михайлович просить паузу. Знову відчиняє шухляду стола і кидає до рота пігулку, запиваючи її водою. Потім пальцем вказує на область серця і промовляє:

— Знаєте, від чого в мене ця болячка? О, ніколи не здогадаєтесь. Від... романтики...

Мої круглі очі розвеселили візаві, й він щиро сміється. А потім пояснює.

— У дитинстві... та й пізніше перечитав я гору книжок, але особливо багато детективів. Образ слідчого так в'ївся у свідомість, що й до вступу, і під час навчання в інституті, і після його закінчення моє тверде переконання стати цим професіоналом похитнути не могло ніщо. Але... Як кажуть мудрі, чим глибше переконання, тим більше розчарування. А кожне нове розчарування... Тільки-но розхвилююсь, як відчуваю: гномики молоточками починають стукати в скроні та потилицю...

— Щось маєте конкретне з приводу розчарування? — запитую у співбесідника.

— Ой! Цього конкретного... Вагон і маленький візочок. Ось те, що виринуло в пам'яті. Із Кривого Рогу я перебрався (через здоров'я доньки) до Києва, працював слідчим у Подільському районі. А начальником РВВС була людина також нова — Яковенко Павло Васильович. Із тої міліцейської гвардії, яка ще пам'ятала, що народу мала служити. Невдовзі доручив він мені справу важливу й складну, призначивши старшим слідчої групи, — про зловживання в районній мережі їдалень. «Чуєш, Валентине Михайловичу, розкрути це, як має бути. Ніяких дзвінків не слухай — тільки по закону! Ох допекло це громадське харчування! Потруять гади людей!»

Мені про закон говорити не треба було. Вважав себе слідчим правильним і був переконаний, що будь-яка маленька оборудка з совістю автоматично викреслює тебе з числа справжніх профе-

сіоналів. Тому взялися з помічниками за справу і розкрутили її так, що аж в ЦК КПУ перші особи невдоволено звели до купи брови. Адже злочинні схеми (кожен завідуючий отримував хабарі, частину яких ніс директору закладів громадського харчування району) вели нас вище — до партійних кабінетів. Адже начальнику підприємств громадського харчування без партійної підтримки було б дуже погано.

Перша особа партії республіки, казали мені, дуже тупала ногами і наказала терміново приструнити «того криворізького слідчого». От мене і приструнили — перевели до міської міліції. Адже звільняти мене було ні за що — такий клубок зловживань розкрутив.

То як було це пережити? Дуже важко. Дуже тоді, згадую, моя віра у справедливість похитнулася. Разом із вірою у професію. Власне, саме тоді вперше зронилася думка перейти до адвокатури...

А в іпостасі адвоката з цією схемою, що пронизала їдальні району, Валентин Михайлович Замніус стикався дуже часто. Доки не дійшло до справи Пушкарського, в якій, як вважав захисник, схема в сенсі покарання сягнула межі повного абсурду. Спершу вона з прекрасного молодого і дуже веселого чоловіка зробила сумного хабарника і злочинця, а потім призвела до насильницької смерті.

Про це й казав у своїй надто затяжній захисній промові адвокат Валентин Замніус. Ідея її була прозорою: скасувати вирок про застосування до підсудного виняткової міри покарання. Тим паче, що прокурор просив суд про покарання у вигляді позбавлення волі на 15 років.

Адвокат казав у промові про те, що у справі громадянина Пушкарського він вбачає класичні досудову та судову помилки. Мовляв, як доводили, скільки хабарів підсудний отримав? Йому намалювали карту з точками на ній — підприємствами «Київавтомоторгу». Магазин — людина, магазин — людина. Запитують у вже зломленого звинувачуваного, котрому пообіцяли послаблення за щирість: у цього директора брав? Брав. Скільки на місяць? 100–120 рублів. А в цього брав? Скільки? І так по всіх точках.

За три роки слідства Пушкарському накрутили середню(?) цифру, що складала 150 тисяч рублів. Завдяки адвокатам було опротестовано та скасовано... 90 тисяч. Яким чином? Десь директор магазину хворів упродовж майже року і жодних стосунків із керівником «автомоторгу» не мав. В іншому місці «точка» перебувала у безконечному ремонті — не функціонувала. І так далі. Однак сума, що залишалася, підлягала під категорію «великих роз-

мірів». Але як можна засуджувати чоловіка за злочини, котрих він не скоював?

...У батька Валентина Михайловича була хоч і надскладна, але цікава доля. Загалом Замніус, як свідчить прізвище, з давнього козацького роду. Тому й характери у них... Батько в 1932–1933 роках служив у Туркестанському військовому окрузі — басмачів ганяв. Приїхав у відпустку до неньки-України, — а тут мор від голоду. Батьки померли, брати та сестри подалися світами. Із жахливим настроєм боець Червоної армії Михайло Замніус вийшов на трибуну під час зборів військової частини і розповів про страшний голод в Україні. Тоді ще до таборів за таке не відправляли. Старшого Замніуса... звільнили від служби в армії. Але до таборів він усе ж потрапив. Тоді, як туди відправляли вже не за дії, а лишень за слово. Коли помер Кіров, батько Валентина Михайловича висловився, що не варто побиватися і ридати. Ну, помер та й помер... А серед мужиків, які за чаркою про політику завели мову, був дуже пильний товариш...

Тож батько якось сказав Валентині:

«Синку, ніколи не обманюй людей і не брешти їм. Боком воно тобі вилізе. Точно знаю. Вчепися в ту правду зубами і не відпускай. Або помовч, якщо відчуваєш, що язик відірвуть за сказане. Себе, головним чином, не обманюй, не підводь».

І син завжди пам'ятав настанову батька, в істинності якої, у благодійній суті не раз переконувався. Хоча за поведінкою суддів він бачив великий вплив із вищих кабінетів (час був складний — партія мала продемонструвати показове шмагання), боротися не переставав. Суд, не зважаючи на його докази, призначив Олександру Пушкарському вищу на тоді міру покарання — смертну кару. Але адвоката цей вирок лише спонукав до активних дій.

Однак... Оббивання порогів Прокуратури України, Верховного Суду, на жаль, нічого не змінило. Емоційність Валентина Замніуса — він це бачив і відчував — переконувала його безпосередніх співрозмовників. Адже чи не абсурд — прокурор просить 15 років, а суд — смертну кару?! Ми ж порушуємо принцип каяття, постулат сприяння слідству. Та й не та Пушкарський особа, щоб її життя позбавляти. Ви ж погляньте, скільки для міста зробив! А жодної схованки з діамантами, золотом, грошима не знайшли. Не цікавило це Пушкарського! Розкрадання в особливо великих розмірах — це патологічна жадібність. Пушкарський таким не був. Любителі дарівщини, які добре знали його, залюбки просили в нього позичити гроші, щоб ніколи їх не віддавати. Він підігрував системі, але

переконання мав свої! Аргументи та емоції адвоката переконували окремих співрозмовників. Але не вони, на жаль, накладали остаточний вердикт. Він уже був винесений. Жертовне ягня вибране.

Розчарування слідували з якоюсь вбивчою послідовністю. Якось приїхала з села жінка, щоб захистити сина, який друга не вбивав, у чому його звинувачувала районна прокуратура. Адвокат Замніус взявся за цю справу. Попрацював більше як слідчий і на фактах під час судового засідання довів, що юнак ніяк не міг скоїти злочину. Слідчі шили справу білими нитками, точніше, змусили молоду людину зламатися і звести на себе наклеп. Ось підозрюваний зізнається, що вдарив товариша штахетиною з паркана. Але потерпілий був у товстій шапці. Удар у голову, який і призвів до смерті, скоріше за все, отриманий від автомобіля. Тобто, друга цього підозрюваного збила машина (пізно вночі вони розсталися), водій скинув тіло з мосту в річку і сам зник.

Адвокат наполягав, щоб справу не подавали до суду. Вона не «сира», як казав районний прокурор, а наскрізь помилкова. Але суд відбувся, призначивши невинному покарання у вигляді 15 років позбавлення волі. І хлопчина, тільки-но його перевели з ізолятора до тюрми, повісився в камері...

Служити в армію Валентин Замніус пішов «переростком», у 21 рік. Але причина не в ньому, а в війні. Річ у тім, що для зміни строковиків не вистачало комплекту, покоління юнаків 41 (як Валентин), 42, 43, 44-го років затримували до особливого розпорядження.

Дивувався вже зовсім дорослий молодий чоловік. Оскільки його батько був політичним ув'язненим, син автоматично вважався співчуваючим. Але мало того, що його взяли до війська, то ще й розподілили до МОГП — Міністерства охорони громадського порядку. Простіше кажучи, синові політичного ув'язненого довірили чатувати в місцях позбавлення волі. Більше того — розподілили до школи сержантів зі службового собаківництва.

Армія загартувала, але стежину далі вчитися не підказувала — Валентин чітко знав, що він хоче. Харківський юридичний інститут був і путівною зіркою, і заспокійливим засобом під час важких армійських буднів. Далі — все, як по накатаному.

— Деякі мої однокурсники шарахалися з боку в бік — сьогодні хочу в КДБ, завтра — в МВС, а по-завтра в суд. Я — ні. Слідчим буду. Друг каже: ось мода, Валику, мине на слідчих, тоді будеш бігати. Для мене не мине — майже віршем відказував я.

Любимий і найшанованіший професор Олексій Никифорович Колісниченко, дізнавшись про моє

тверде переконання, казав: «Чим більше слідчий знає і вміє, тим він більше слідчий». Персональний фотоапарат для мене вибив, а потім навчив із кінокамерою працювати. Я й зараз залюбки фотографую, знімаю на відеокамеру. Бо мій учитель привив любов та повагу до технічних засобів у роботі слідчого.

Років через сім після закінчення інституту Олексій Никифорович побував у Києві, розпитував своїх колишніх студентів про мене, бо я був у відраженні. Йому сказали, що Валентин Замніус уже заступник начальника слідчого відділу. А Колісниченко й каже: «А я одразу в ньому відчув справжнього слідка. Тому й наполягав, щоб він фотосправу освоював. Як він — фотографує?» Хлопці відповідають: «Так, навіть неприємності має. Бо фотофакт — то страшна сила...

Що це так, Валентин Михайлович міг ілюструвати довго й на багатьох прикладах. З тим же Пушкарським, наприклад, — шпують йому хабар з магазину номер такого-то. А в адвоката Замніуса фото напіврозваленій будівлі — колишнього згаданого магазину. Він і запитує в суді, тримаючи ці фото, мовляв, як міг давати директор магазину номер такий-то хабара Пушкарському, коли сам магазин дев'ять місяців не працює? А слідство ці місяці справно проставляє. То що — директор магазину такий «добросовісний», що, не допускаючи простою, з власної кишені хабарі діставав? Сміх у залі.

Або інший епізод. У справі прізвище директора магазину і сума, яку він дав Пушкарському протягом енного періоду. А Валентин Михайлович демонструє шановному суду фото, на якому означений пан, чи то пак, товариш в інвалідному візку сидить. В автоаварію потрапив й ось уже два роки не здатен не те що очолювати торговельну точку, а звестися на ноги.

Були колізії з фотоапаратом і тоді, коли Валентин Михайлович ще слідчим був. Розслідував він, як сказав сам, «пустеньку» справу — про згвалтування. Ні, справи такого роду бувають надто і надто складні. А тут парочка виявилася... Як би це коректніше сказати? Мабуть, дивною.

— Про те, що любовний акт відбувся без згоди прекрасної половини, я одразу помітив на його обличчі. Подряпане так, наче він із клубком мартівських котів боровся. Я візьми — і сфотографуй красеня у всій пристрасній красі. Й обоє криком кричать — мало не вбила, мало не вбив!

Так сталося, що справа розтягнулася у часі на чотири місяці. Ми до потерпілої, а вона — ніби голубка воркує: та ні, нічого такого в сенсі насилування не було. Ми по взаємній згоді... Ми до злочинця, в

якого подряпини зійшли й обличчя стало круглим та миловидним, — а він посміхається: та ні, шановні слідчі, у нас же шалене кохання. Яке там згвалтування. Не було. Ось тоді я дістав плівку, проявив фотографії, де милий дружок так подряпаний, що його шкода стає навіть за умови дикого згвалтування. Був між вами акт? Був. Була спроба силового оволодіння? Та ні... А це що? І фотографію під ніс...

Він вважав, що, незважаючи на розчарування, він зробив правильний життєвий вибір. Коли я запитав Валентина Михайловича, чи гарне це поєднання — слідчого та адвоката, він емоційно закивав головою в знак згоди.

— Не гарне — прекрасне! Адже я розумію логіку розслідування, кожен раз в іпостасі адвоката перебираю на себе роль слідчого. Маючи на руках доказову базу, ти здатен сам переконатися, має рацію досудове чи судове розслідування, чи вони лукавлять. Це — велика сила.

А в принципі... Ось кажуть: він — гарний слідчий. Або він — гарний адвокат! Так, гарний. А чому? Тому що людина така. Усе ж від людини, її переконань та виховання залежить. От би ще гарним слідчим та адвокатам відповідні механізми надати — вони б стали ще кращими...»

...З головою Асоціації випускників Харківського юридичного університету Віктором Івановичем Кононенком ми пропонували Валентину Михайловичу Замніусу написати книгу спогадів під рубрикою «Нотатки адвоката». Він загорівся ідеєю, із задоволенням на диктофон розповідав про всяку-всичину зі своєї дуже цікавої та повчальної біографії. До речі, оповідачем колишній слідчий та адвокат був прекрасним. Із надто аналітичними поглядами на всілякі житейські речі. Пояснював, що «набив язика» та опанував слово переважно тоді, коли став адвокатом. Хотів бути таким різноплановим захисником, як Анастасій Коні. Навіть судові нариси писав до періодичних видань.

Серія бесід із журналістом, котрий зголосився допомагати Замніусу, добігала кінця, коли сталося непоправне: хворе серце Валентина Михайловича раптово зупинилося. Не витримало його повсякчасної боротьби за справедливість.

На превеликий жаль, дружина адвоката не розділила настрою ініціаторів створення нотаток адвоката з чорною назвою «Герой не свого часу». Жінка безапеляційно заявила, що її чоловік і без книги залишив після себе пам'ять — двох прекрасних дітей. Так-то воно так, але... Люди народжуються і помирають. А книжки живуть вічно. Коли йдуть від серця.

А. М. Чирва

ДОЗВОЛИТИ ВСЕ, КРІМ...

Луговий Микола Григорович (1948 р. н.) — суддя, голова апеляційного суду Сумської області у відставці. Харківський юридичний інститут закінчив 1976 року, ще до закінчення ВНЗ його обирають народним суддею Краснопільського районного суду Сумської області. З 1984 по 2013 рік (відставка за віковим цензом) працював в апеляційному суді Сумської області — до перейменування Сумському обласному суді — спершу на посаді судді, а потім і керівника установи.

Я — дитя двох епох. Так разом із мільйонами інших громадян тепер уже пострадянських країн каже і Микола Григорович Луговий. І додає:

— Однаково поважаю і ціную обидві епохи. Чітко бачу як переваги, так і недоліки тих і цих часів. Порівнюю. І як громадянин, мабуть, маю право відверто казати про результати роздумів навколо цих порівнянь. Певна річ, без жодних наслідків для своєї безпосередньої роботи, в якій що й дороговказу — то це закон. Як каже мій колега-приятель, закон у сухому залишку.

Микола Григорович, окрім того, що любить неньку свою Україну, хоч би які вона шати устрою надягла, ще й патріот своєї Сумщини, де народився й куди як приїхав за розподілом, так і живе, і працює весь час. Звісно, нам із ним доводиться спілкуватися переважно телефоном. Тож під час чергового «сеансу зв'язку» запитую його:

— А чи могли б Ви поділитися хоча б одним висновком порівняльного аналізу епох, яким у вільну хвилину займаєтесь?

— Гм-м, — чую його тихий голос, — так одразу й не відповім. Хоча... Знаєте, яку різницю між двома епохами розвитку України вважаю основною?

— Уже заінтригували, Миколо Григоровичу.

— У радянську добу всі пори суспільно-політичного життя були забиті заборонами. Так би мовити, заборонити все, крім... Крім мало не дихати і задовольняти найнеобхідніші людські потреби. Ми сумно жартували, що якби партія могла накласти вето на повітря, то й... видавали б нам його порціями. Тому дам, а тому не дам...

А тут, як свідчить історія, потрібно було повернутися на 360 градусів. Дозволяти все, крім... Крім чого? Крім того, що порушує права й свободи людини, а ще шкодить здоров'ю громадян та екології. Все. Крапка.

— На собі, так само, як і всім радянським людям у часи дуже розвиненого соціалізму, довелося відчувати практикований керівною та спрямовуючою силою принцип «забороняти все, крім...», — ділиться спогадами голова апеляційного суду Сум-

ської області Микола Григорович Луговий. — Поганий він чи хороший — питання неоднозначне. І ми сьогодні, в часи безладдя і вседозволеності, переосмислюємо власні дії на перекреслення всього минулого.

Коли я став керівником обласної судової установи, то «розгулятися» на тому принципі заборон сам собі заборонив. Отаке масло масляне. А давай-но будемо робити навпаки, подумалось мені: дозволяти все, крім... Звісно, того «крім» набиралося чимало як у законах, так і в усіляких правилах співжиття, однак мені було легше... хотів сказати, керувати, однак погане в цьому контексті слово. Спрямовувати, організовувати правосуддя регіону в те русло, в якому воно мало бути. Отак буде сказано правильно.

— Але бувало, що хотілося взяти чийогось непокірного чуба і пальцем другої руки втовкмачити в нерозважливу голову якісь істини?

— Навіть якщо така шалена думка виникала, згадував, що суддя. А судді емоції слід залишати вдома, у шухляді. На роботі ж... Подумки робив інше: бив себе по руках, коли хотілося бодай одним рухом втрутитися в справу, що розписана не тобі, а комусь. Бо я, познайомившись із нею, бачив вихід. Однак... Хай колеги скажуть: жодного разу я не вказував нікому, як потрібно розглядати справу чи яке рішення слід виносити. Зі студентської лави був трішки ідеалістом. У тому сенсі, що любив чистоту в усьому. І коли кажуть «незалежний суд», «незалежний суддя», то я це бачу так, як воно має бути саме в ідеалі. Від того ідеалу, ясна річ, відступати дуже боляче, але коли ти йтимеш не від нього, а до нього, підганятимеш ситуацію під якийсь зразок — тоді буде ще гірше...

— А як Ви, Миколо Григоровичу, ставились і нині дивитесь на полеміку, хто такий голова суду? Чи не пора, за підказкою радикалів, ліквідувати інституцію голів як атавізм минулої епохи?

— О, справді суперечки точаться, скільки пам'ятаю себе як суддю. І скажу насамперед, ким він ніколи не мусить бути. Насупленим перстовказувачем, котрий суворо карає за будь-який непослух. А ким йому бути судилося? Досвідченим суддею — по-перше, професіоналом з організаторськими здібностями — по-друге...

Щодо ліквідації голів судів... Радикальні політики — а їх нині чимало розвелось, хто ратує (вважаю це державницьким невіглаством) за недолугі новації — за це. Мовляв, потрібно ліквідувати голів судів як клас, це чисте породження командно-адміністративної системи. Є в цьому така, знаєте, пропагандистська принада. Однак критики інституту голів судів забувають, що ми поки що не досягли

рівня швейцарського чи німецького правосуддя. У нас незалежність судів і суддів тільки в деклараціях, матеріальне забезпечення — це привід тримати суди на короткому повідку. А питати за стан речей з кого? В Швейцарії суддя справді самодостатня фігура, яка знає, що робить і знає, чим ризикує, коли те, що вона робить, виявиться незугарним. У нас, де бачимо купу залишків колективної відповідальності, де ігноруються інтереси громадян, таке неможливо. Потрібно мати людину, з якої можна зняти стружку...

Миколу Григоровича всі — як колеги, так і журналісти — називають консерватором. Тобто людиною, не схильною до радикальних дій та крутих переломів. Він зізнається: так. Але хіба революціонером має бути суддя? Ні. Він діє в рамках чинного законодавства. А масив законів створюється поволі, виважено. Ми он швидко наприймали законів, але на практиці вони не діють. Або діють в інтересах окремих обраних...

Ще кажуть про голів, що не так важливо, хто він такий. Аби лояльний був до центру. От сидить голова в області й чекає як вказівок, так і манни небесної з боку Києва. Який там реформатор! Лялька на ниточці! Ні, на таке пан Луговий ніколи не погоджувався. Намагався в межах наданих повноважень зробити правосуддя області таким, щоб люди не сторонилися і не проклинали його. І при цьому всіх при нагоді переконував: в області також сидять люди, які думають, а не німі виконавці...

Данина моді та, даруйте, обвальній нашій демократизації — проводити онлайн-прес-конференції. Незадовго до своєї відставки провів таку і Микола Григорович Луговий. Тижнів зо два сидів над відповідями учасникам обласного форуму. І постійно зітхав над багатьма з них. Бо переконався вкотре, наскільки громадяни юридично ще не грамотні. Коли кажуть, що правова культура українського громадянина ще на низькому рівні, то це суцця правда. Адже більшість запитань зводилося до прохань порадити з приводу звільнення з роботи, виплати певних пілг тощо. І голова суду постійно наголошував: я — суддя, розумієте, чим займаюсь? Суддя — не прокурор, не адвокат і не юрисконсульт. Ставте запитання по суті. Був радий, коли хтось зачіпав справді актуальну тему.

Один із сумчан і повів розмову про голів суду. Тонке питання — хто це такий — узурпатор чи хлопчик для побиття? Мовляв, от посади голів колгоспів свого часу ліквідували, і небо над Україною не розколося. Так має бути і з судом. Адже громадянинові, котрий іде до суду відновити свої права, байдуже, в установі є голова чи його вже немає.

Пан Луговий обмізкував запитання, щоб не сказати чогось зайвого. І потім землякові відповів, що, мовляв, голів колгоспу і суду рівняти під одну мірку не можна. Перші зникли тому, що були ліквідовані колгоспи. Однак суди діють, і тільки деяким українським міністрам у голову приходить шалена думка ліквідувати їх на час, доки проведемо реформи.

Оскільки суди залишаються, система їхня нині ускладнилася, в області чи деінде має бути людина, відповідальна за терміни здійснення правосуддя. І «відповідальна» не означає те, що її в будь-який час можуть викликати до центру, щоб, по-радянськи кажучи, довести до інфаркту на м'якому килимі. Означає те, що потрібно в області зробити судочинство доступним для громадян, таким, що не відступає від чинного законодавства, не просякнуге корупцією.

Додамо до слів Миколи Григоровича, що стосовно голів судів нинішня демократична влада повелася саме за радянським принципом суцільних заборон. У пориві боротьби з командно-адміністративними методами керівництва вона так обкарнала права та функції голів судів, що нині, як жартував один із них, дозволяється лише приходити на роботу і заходити до власного кабінету.

Особливо чомусь керманічі (надто нової поштайданної хвилі) бояться допустити адміністрацію судів до кадрової роботи, хоча завжди вважалося, що це прерогатива саме керівників судів.

Послухаємо пана Лугового:

— Вважаю, що успішність чи неуспішність роботи як апеляційного суду, так і системи правосуддя в області залежить від уміння голови працювати з кадрами. Утім, висловлюю прописну істину. Однак, мабуть, варто її нагадати. Бо політики її чомусь забувають. Але як можна працювати з кадрами, коли це, по суті, коти в мішку? Даруйте за таке порівняння людей з котами, але голові суду, відверто кажучи, нав'язують відібраних кимось суддів і вимагають з цією «комплектацією» успішно працювати.

Розумію, що наші політики — найрозумніші у світі, вони здатні вирішувати все і за всіх. Однак боюсь, що не знають добродії про істинний стан речей на місцях. А на місцях люди дуже невдоволені недоступністю нинішньої системи правосуддя. І це сталося, зокрема, й тому, що представники судової влади нині практично позбавлені прав своєю гілку покращувати, впливати на кадрову політику. От і голова суду так. Парадокс явний. Він відповідає за стан правосуддя в області, однак не може впливати на кадрову політику. Ось чому і з'явилося дуже фігуральне порівняння його з хлопчиком для побиття...

— Ви, Миколо Григоровичу, тепер уже у відставці, критикувати можете. Є у Вас приклади явних перекосів щодо добору та розстановки кадрів суддів в області? Якщо так, то хто винен?

— Ось ми з вами говорили про важливість кардинально помінати радянський принцип заборон та дозволів, але слід віддати минулим часам і належне. Тоді весь світ схвалював (іноді через зуби, але ж були високі оцінки) досвід КПРС, яка зуміла систему добору, розстановки та виховання кадрів довести до певного оптимуму. А як це вдалося? А так, що партія здійснювала загальне керівництво, була тим суворим оком, що слідкувало за чистотою рядів. А в усьому іншому, в суто функціональних речах довіряла професіоналам. Так було і з судовою системою. Вона самотужки, образно кажучи, карала і милувала. А в чистому осаді залишалася вчасне та якісне (таке, що точно відповідало чинному законодавству) правосуддя.

Тепер ми, як казав колега, «номіналі». Тобто формально існує судова влада, суди, голови судів, органи суддівського самоуправління, але всі практичні питання вирішують за нас «розумні дяді та тьоті» в Києві. Ото опіка! Аж дихати від неї важко. Тільки порядку в судово-правовій системі дедалі менше.

Але не буду голослівним. Пошлюся на, так би мовити, класичне збочення у своєму регіоні. Це сталося в Охтирському міськрайонному суді, коли я ще обіймав посаду голови апеляційного суду. На вакансію судді там претендувало четверо кандидатів. Одна з них — помічник судді апеляційного суду Сумської області, що мала стаж роботи понад п'ять років. Я завжди кажу, що помічник — це як стажер у майстра. З тією різницею, що учень є учень, а тут — офіційна професія. Однак помічник судді, виконуючи свої обов'язки, автоматично, спонтанно вчиться суддівській роботі. Тому вважаю, що з помічників, будь на те їхня воля, виходять дуже гарні судді. По-перше, їхнє бажання щире, воно перевірене конкретною роботою. По-друге, вчорашньому помічникові цікаво вчитися, бо він ніби теоретично перевіряє свої практичні навички.

Одне слово, так довго розповідаю про Охтирку тому, що дуже сподівався: наша помічник стане суддею. Якось навіть сумнівів не було. Але даремно. Адже на тому конкурсі перемогла людина, що знала про суд хіба що з вивіски. Бо набрала найбільшу кількість балів при тестуванні. Одне лиш запитання в мене залишилось: а хто буде тестувати такого суддю, коли він наламає дров під час розгляду справ?..

Взагалі про інституцію помічників Микола Григорович Луговий бесідує охоче. Видно одразу, що

чоловікові накипіло. Він, приміром, вважає, що нервова та ненормована робота помічників заслугує на вище матеріальне заохочення. Або те, що помічникам мають віддавати перевагу під час або вступу до певних навчальних закладів, коли людина хоче підвищити кваліфікацію, або під час відбору на посаду судді. Є серед кандидатів помічник судді — придивіться до нього прискіпливіше і, коли все нормально, віддайте перевагу.

І коли в згаданому вище онлайн-інтерв'ю Луговому закинули, що в судах помічники — то мажори, то просто суддівські синки з дочками, він відповів, чому цього бути не може.

— Усі помічники суддів мають вищу юридичну освіту і перед призначенням на посаду пройшли конкурсний відбір відповідно до Законів України «Про державну службу». Слід зазначити, що це досить великий обсяг роботи, який може виконати тільки належним чином професійно підготовлена людина. Тому, відповідаючи на гостре запитання, скажу, що «мажорам» у судах робити нічого. Та й робота помічника настільки складна, затратна щодо часу і зусиль, що мажори чи мамині синочки просто не витримають. Вони ж шукають легкого життя...

Взагалі я зрозумів, що для Миколи Григоровича тема підготовки, добору, розстановки, перепідготовки кадрів дуже і дуже важлива. Він взагалі людина така, що зважає кожне рішення не сім разів, а... дев'ять. Простим, як він каже, роботягою, яким був колись, стягуючи ввечері кирзові робочі чоботи, довго зважував, чи зможе він оволодіти професією юриста, про здобуття якої віднедавня мріяв? А коли все зважив дев'ять разів, подав документи для вступу до Харківського юридичного інституту.

Вчився не те що добре — прекрасно. Був не просто відмінником, а ленінським стипендіатом. Й ось, коли занурився в глибини юриспруденції, зрозумів: вибір правильний. Коли на випускному курсі надійшла пропозиція обійняти посаду одного з районних суддів на рідній йому Сумщині, погодився. Керівництво вищого навчального закладу охоче «відпускало» таких студентів-старшокурсників на роботу. І з таких, як свідчить практика, виходили судді найкращі.

Що кажуть про тепер уже відставного голову апеляційного суду колеги? Різні. Однак сходяться в одному: Микола Григорович Луговий — знавець законодавства. Не в тому сенсі, що назубок знає закони. Це просто неможливо. Луговий знає, де що шукати. А ще інтуїтивно відчуває, що певна ситуація або ж у правовому сенсі бездоганна, або... Або її потрібно перевірити.

Якось його запитав журналіст місцевої телекомпанії, чому судді Сумщини займають пасивну позицію. Микола Григорович перепитав, про що йдеться?

Мовляв, мені видається, що судді краю достатньо активні, професійні... Виявляється, журналіста зачепила фраза, почута від кількох суддів, що «українські суди не борються зі злочинністю». Тому він запитання до пана Лугового навіть словесно прикрасив. Мовляв, якщо судді не протистоять злочинності, то чи не означає така їхня позиція переходу від захисту прав та свобод громадян до християнського «вдарили по правій щоці, підстав ліву». Убив, пограбував — тебе Бог покарає якнайсуворіше!

Голова суду відказав, що десятки разів пояснював тонкощі цього питання. А народ усе не хоче розуміти, що суди не є правоохоронними органами. Суд — це той орган, який розставляє акценти відповідальності у скоєному злочині, тобто відправляє правосуддя в межах закону і в спосіб, передбачений законом. При цьому, звісна річ, суддя може бути віруючою людиною, яка ніколи не нав'язує християнську чи іншу мораль. Його святці — кодекси та закони...

Загалом можна безконечно довго розмовляти на тему дозволів та заборон. Тут стільки ж відтінків, як у самого життя. І дуже хочеться у ній поставити крапку чітку та оптимістичну, але... Як кажуть, було б серце, а печалі знайдуться. Річ у тім, що 2013 року Микола Григорович Луговий — ще міцний фізично, стійкий духовно та морально — змушений був подати заяву про відставку. А як інакше? Він сам усе життя чітко дотримувався законів, судив інших лише за правовим мірилом, тому і тепер мусить скоритися цій невмолимості. Закон гласить: виповнилося тобі 65 років — будь ти тричі міцний, як Аполлон, багатий досвідом, як Амосов, свіжоголовий, як Ньютон у молодості, — іди у відставку.

— І далі — повна тиша, — каже відставник Луговий. — Ніби й не працював майже три десятиліття в апеляційній інстанції. Нікому ти не потрібен. Тому важкою, несправедливою бачу оцю державну заборону суддям працювати офіційно доти, доки дозволяє здоров'я. Щоб не перестати голитися і вдягати свіжу сорочку, пішов на громадських засадах допомагати людям в юридичних складнощах. Чотири години щодня працюю з громадянами. А коли залишаюся на самоті, важкі думки навідаються...

Серед людей йому справді відлягає від серця. Бо почувеш щось приємне та оптимістичне, й подумаєш: колись же прийдуть часи, що знову ми наберемося розуму. Щоб уяснити: молодість — для розваг і набивання шишок, а зрілість — для того, щоб ті шишки кимось набивалися не так болісно. Спадковість була і залишається основою цивілізації. Хіба це комусь не зрозуміло?

А. М. Чирва

НЕВДЯЧНІСТЬ

Соловійов Микола Іванович (1949 р. н.) — суддя. У Харківському юридичному інституті навчався з 1972 по 1976 рік. Із 1976 по 1990 рік — народний суддя Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області, з 1990 по 2014 рік — голова цього суду. 2014 року вийшов у відставку.

Заяву про свою відставку голова Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області Микола Іванович Соловійов написав вчасно: за три місяці до своїх 65 років. Його приятель, дізнавшись про таке рішення, запитав:

«Колю, що в тебе було на душі, коли ти сів писати цей доленосний текст?»

У словах та виразі обличчя приятеля, як завжди, бриніла життєстверджувальна іронія, однак цього разу Микола Іванович не поспішив з адекватною відповіддю чи анекдотом. Натомість цілком серйозно відказав:

«Ти знаєш — мене розривали протиріччя. З одного боку, шкода полишати той, даруй за такий образ, хомут, що натирив шию 40 років. Та й здоров'я, пам'ять, інтуїція дають змогу ще принаймні років десять сидіти в суддівському кріслі. Але ж закон про «65» не нами писаний...

З другого боку, набридло оце цькування суддів, що не вщухає останні роки. Правителі зовсім не шукають якийсь оптимум, а з піною на губах зводять зі світу судову систему. І результати е! Он читав, що на деяких судах замки повішені — нікому

працювати, бо когось не атестували, хтось вийшов у відставку за законом, хтось — за плачем душі... А як-то воно кожному окремому судді? Коли ти винен уже тому, що суддя?»

Приятель слухав, не перебиваючи, однак іронічні блискітки миготіли в його очах. Вислухавши сповідь потенційного відставника, він сказав:

«Я, Миколо, старію, мабуть. Бо з газет роблю вирізки. З тих статей, що мені подобаються. Хочеш одну зачитаю?»

«Читай, — без особливих емоцій відказав Соловійов. — Тільки що нового я взнаю?»

«Я не кажу про нове. Мова про ясність. Знаєш, чого боїться наша остання влада найбільше? Ясності й здорового глузду. Тож слухай і не перебивай.

"Так звані недоліки судової влади є лиш похідними від загальних проблем, що накрили державу — тотальної управлінської кризи, соціально-політичних викривлень, руйнування моральних основ суспільства тощо. Загалом кажучи, маємо кризу державності. А рятівники чи то свідомо, чи з причин наднизької професійності вирішили зробити ідеальною одну сферу — правосуддя.

Невже не знають, що марно створювати десь один заповідник закону і порядку тоді, як в інших царює хаос та суцільне беззаконня. Лише коли подолаємо загальнодержавну кризу, можна братися за похідні проблеми..." Як тобі?! Скажи, чітко розписано?»

Розповідаючи про написану заяву, а потім про суди, на які хоч замок навішуй, Микола Іванович уже здогадувався, що така ж доля чекає і його рідний суд. Так-так, рідний. Пишу це без тіні сумніву. Бо віддати чомусь чотири десятиліття...

Однак перш ніж розповісти про те, чим займався суддя Соловйов упродовж цих довгих років, слід повідати про останні колізії його життя. Які, власне, перекреслили все напрацьоване раніше. І в цих проблемах, немов у дзеркалі, відбилися всі проблеми, що накопичилися у царині вітчизняного правосуддя.

Отже з 1 травня 2014 року голова Магдалинівського районного суду Микола Іванович Соловйов мав іти у відставку, оскільки в цей день йому виповнювалося 65 років... Стоп! Знаєте, що подумалось? А чи коректно це буде — замальовку про суддю, який усе життя вірою і правдою служив державі, подавати на тлі загальних правничих проблем? Чи не буде проти сам герой нарисув? Адже стався випадок, коли мені, журналісту, вказав один досвідчений суддя: мовляв, Ви, шановний, про мене, моє життя розкажіть, даю добро, а от щодо прив'язки долі до всього цього бруду... Вибачте, але не треба...

Проте Микола Іванович був не проти. «Ну, коли це принесе хоч маленьку користь для судово-правової системи, то викладайте загальну картину».

Тож іще раз наводжу дати. У лютому 2014 року, коли до повних 65 років залишалося три місяці, Микола Іванович Соловйов написав заяву про відставку. Однак 1 травня того ж року, коли настав ювілей, на пенсію його ніхто не проводжав, бо рішення про відставку мала прийняти Вища рада юстиції. Але такої тоді в природі суверенної країни з понад двадцятирічним стажем не виявилось, тому пан Соловйов, як він каже, відчув себе у підвішеному стані. І перебував він у ньому...

Але що означає в підвішеному стані? На роботі Микола Іванович числився, зарплатня йому нараховувалася, однак справи розглядати він не мав права. Закон є закон: із 65 років ти у відставці! Інший хтось до цього спокійно поставився. Мовляв, а це вже не мої проблеми. Але відставник Соловйов — людина загалом з державним мисленням і відчуттям обов'язку — ніяк не міг звикнути до такої «дарівщини». «Вона мене діставала гірше, ніж та

ситуація, коли нам затримували платню по кілька місяців», — зізнався Микола Іванович.

Ось і рік минув. Чимало подій сталося. Головна та, що ще троє суддів Магдалинівського районного суду один за одним вичерпали 5-річний ліміт роботи на посаді судді, але ніхто не переймався їхньою подальшою долею. Мабуть, Верховна Рада мала важливіші справи, ніж якісь там судді. І вони змушені були ходити на роботу, отримувати платню, бо стосовно них рішення також приймати було нікому. Дивина та й годі. Бо судді формально були, але жоден не мав права розглядати справи. Хоч замок на суд вішай. А справ накопичувалося чимало. Хай район і не великий, однак проблем сьогодні у людей... Куди тим брежневським часам!

Громадяни-магдалинівці, хто знав цю ситуацію добре, глузували. Мовляв, влада на всі заставки кричить, що в казні катма грошей, он пенсіонерів обдирають, а дивись ти, непрацюючим, по суті, платять залюбки. Ховали судді очі, бо ситуація справді була, як кажуть, із великим вивертом.

Аж ось радісна для Миколи Івановича Соловйова новина. Словом «радісна» у жодному разі не хочу познущатися над людиною, котра змушена іти на заслужений відпочинок. Абсурд, але зрадів чоловік цьому повідомленню від усієї душі. Нарешті! Через рік після дати офіційної відставки.

Інформаційне агентство скупим рядком тоді (було вже 17 червня 2015 року) повідомило:

«Вища рада юстиції України звільнила шістьох суддів на Дніпропетровщині, які досягли пенсійного віку. Так, у зв'язку із досягненням 65 років без своїх посад залишилися:

Третяк Валентина Володимирівна — суддя Баглійського районного суду міста Дніпродзержинська; Бондарева Ганна Миколаївна — суддя Першотравенського міського суду; Кіктенко Любов Миколаївна — суддя апеляційного суду Дніпропетровської області; Коваленко Олександр Олександрович — суддя господарського суду Дніпропетровської області; Павловський Павло Павлович — суддя Дніпропетровського апеляційного господарського суду; Соловйов Микола Іванович — суддя Магдалинівського районного суду...»

Однак кореспондент, порушуючи жанр сухої інформації, вдався до фактів, які не могли не викликати емоції:

«...Понад 300 суддів України чекають звільнення у зв'язку з досягненням граничного віку, за станом здоров'я і за власним бажанням. Понад 10 мільйонів гривень зарплати виплачено людям, які не працюють за спеціальністю. Суддя не судить, а зарплата йому нараховується. Оце характерне

ставлення влади до проблем. Загалом вищі посадові особи постійно подають приклад явної неповаги до судової системи в цілому».

Критикувати за змішування жанрів репортера навряд чи повернеться язик. Бо так воно й є. «Явна неповага» бачиться скрізь і в усьому. Та ще й замішана на страхіві перед судом як таким, бо багато хто давно вже не в ладах із законом. І для такого, ясна річ, справедливий незалежний суд, що не відступає від законів, — гірше за кошмарний сон.

А стосовно Миколи Івановича Соловйова... Певно, що ті перші особи держави такого й не знають. Однак їхнє ставлення до соловйових — себто чесних порядних і високопрофесійних суддів — можна виразити досить толерантним, однак не менш дошкульним словом: невдячність. Саме невдячних людей — ти йому владу, повноваження, можливість жити, як у бога за пазухою, — а воно тобі губу копилить. Мало того, що зверхньо дивиться, то ще й починає агресивно поводитися. Оце і є невдячність.

Не буду голосливим. Звісно, маючи на увазі долю Миколи Івановича Соловйова. Як видно вже з його офіційної біографії, місце роботи після закінчення Харківського юридичного інституту одне: Магдалинівський районний суд Дніпропетровської області. Один запис у трудовій. Щодня, щогодини він не підводив очей, бо справа, що її слід було розглянути, слідувала за справою, десятком — за десятком, тисяча — за тисячею... і так далі.

Магдалинівський район на Дніпропетровщині — куточок якщо й не забутий Богом, то високим начальством точно. Однак і там живуть люди. Як хтось казав, чим далі у глибинку, тим живіші люди. У тому сенсі, що вони з плоті й крові природні, лукавства в них набагато менше, ніж у збалуваних цивілізацією міських жителів. Однак вони і вимагають якість... так, що воно дужче прилягає до совісті, коли в кого вона є.

Одне слово, на периферії хоч би кому — будь-то керівник районного штабу, директор підприємства, прокурор чи суддя — працювати з людьми значно важче. Бо ти — немов на долоні. Кожен день у тебе — ніби перебуваєш на лобному місці, де випробовуються твої риси управлінця чи вершителя долі.

Отаке життя в Миколи Івановича було впродовж довгих сорока років. «З котушок з'їхати можна», — сказав би про нього мажор, в якого щоденні події, немов картинки в калейдоскопі: змінюються чи не щогодини. Але суддя Соловйов не скучав жодної миті. Суддя, який був завжди на виду і на слуху. Розумієте, що це таке? Це означає надто прості речі. Якби судді Соловйову хоч раз закортіло почати «справжнє» життя, і він зробив спробу, весь народ

уже б через годину про це знав. І тоді... Хтозна, що було б тоді. Але Микола Іванович у собі впевнений. У своїй стійкості.

Й ось у коротенькому телефонному інтерв'ю він відповідає на мої каверзні запитання:

— Робота судді дуже небезпечна. У тому сенсі, що різні справи доводиться розглядати. А в кожній — одна сторона залишається рішенням судді невдоволеною. Чи відчували загрозу з якогось боку? На Ваше життя не замахувались? Тим більше, що нині судді дедалі дужче відгороджуються від людей охороною, а в Магдалинівці суд, як завжди, — настіж?..

— Жителів у нас усього тисяч вісім-дев'ять набереться. Мене вже, як я кажу, кожен собака знає. Решіток на моїх вікнах — чи на роботі, чи вдома — немає. На сьогодні ніхто мені ні вікна, ні обличчя не бив. За всю мою практику лише один нервовий підсудний трапився, накинувся на мене з нецензурною лайкою. Однак через місяць я отримав від нього листа, в якому він вибачався. Бо вчитався у вирок суду і зрозумів, що він цілком справедливий. Таких типів повно навколо: спершу тебе облає, а потім починає розбиратись. А якби для лайки чи ще чогось грізнішого були причини?

— Миколо Івановичу, як воно в житті буває — одна людина продає чорту душу, а друга — нізащо не поступиться своєю честю та гордістю. У чому причина? Невже у вихованні?

— У ньому також. Однак найголовніше — виробити таку поведінку (і вона просто сидить у мені), щоб жодним чином не образити людину. Ніяк і нічим. Будь-яку людину. І насамперед, мабуть, себе. Поясню. Тим, що візьмеш плату «за особливі послуги», що закриєш очі на порушення закону, що не захистиш беззахисного — усім цим ти ображаєш, ясна річ, когось. Але й себе. Як ти можеш зраджувати професію, котру виходжував, як малу дитину, не досипав ночі під час сесій в інституті, набивав шишки під час перших судових процесів, дивувався, що і часу не багато минуло, а ти вже тисячу справ розглянув... А тоді взяв та й перекреслив усе одним хабаром, який, окрім чорної справи, нічого тобі дати не може. Суддя, отримавши подяку, тут же перекреслює своє життя...

— Ви, схоже, у дечому ідеаліст? А як Вам — боляче розчаровуватись, коли власні переконання напштовхуються на рифи суворої нашої дійсності?

— Так, мої переконання та докази хтось воліє називати ідеалізмом. А я живу та дію за законами. От і весь ідеалізм. Багато хто — прикро, що й серед представників влади — не хоче зрозуміти однієї прописної істини: носієм судової влади є не суд як такий, а суддя, людина, котра здійснює правосуддя. Отже громадяни, що смикають зачинені двері того

чи іншого суду (а кількість таких, як видно з преси, щораз збільшується), посилають свої прокльони не абстрактному суду як інстанції, а конкретному судді.

Мені, коли вже я позбувся повноважень, але до суду ходив, дорікали земляки. Мовляв, що ж це Ви, Миколо Івановичу, перестали наші проблеми вирішувати. Мої пояснення про затягування питань Верховною Радою, Вищою радою юстиції виглядали при цьому дуже блідо. Простій людині ці структури... Ясно до чого. Тож обом сторонам — як управлінцям, так і громадянам, слід добре розуміти: переслідуючи конкретних суддів, влада нищить і судову владу. Бо вони подають громадянам поняття «судової системи» як такої, що громадянам мало зрозуміла. Та ні, доброді! Це те, що стосується людей дуже близько. І суддю вони мають бачити, так би мовити, в усій красі.

— А ось коли ідеаліста — назвемо Вас так — на самісінькій владній горі обзивають усілякими поганими словами, як він почувається?

— Як у судової влади конкретні обличчя, котрі й несуть персональну відповідальність, так і у всіх наших негараздів є конкретні винуватці. Просто вони ховаються за колективною відповідальністю, точніше, безвідповідальністю. Однак не так уже й важко витягнути кожного конкретного винуватця на ясне світло. Й запитати його.

Ось чому ці конкретні винуватці бояться суду і переслідують суддів. За мою вірну службу державі такі конкретні горе-реформатори не те що не віддячили — вони разом з усіма іншими колегами зарахували мене до числа корупціонерів, перших і головних порушників законів, гальмівників усіх прогресивних починань у країні. Адже така логіка у тих, хто ратує за повне перезавантаження суддівського корпусу. Бо він, бач, увесь прогнів. А з чого риба гнити починає? Вони про це забувають.

— В поняття «подяка» Ви що вкладаєте — якийсь орден чи почесну грамоту?

— Та ні, що Ви?! Коли кажу «не віддячили», то маю на увазі порушення конституційних норм та гарантій, що спостерігаємо стосовно суддів. Суджу не взагалі, а по собі. Дивіться: держава Конституцією та законами гарантувала мені пристойну пенсію та довічну доплату за вислугу років. Обіцяну пенсію в мене нині забрали. А гарантовані Конституцією виплати обрізали так, що соромно про це згадувати. Оце так обійшлася зі мною держава за багаторічну та бездоганну їй службу...

Гадаю, такі державницькі міркування ніяк не можуть потьмарити світлий образ судді Миколи Івановича Соловйова. Тому ще кілька загальних міркувань. Адже він сам так чи інакше пропускає їх через свою душу.

Коли мова заходить про проблему вибору та звільнення суддів, то це не така собі «поточна нестиківка», як це подають провладні коментатори. Найбільша серйозність навіть не в тому, що, по суті, на вітер викидаються чималі державні кошти. Критичність ситуації в іншому: у деяких судах республіки нікому відправляти правосуддя. Себто в тих місцях немає жодної інстанції, що допомогла б людині відстояти її права та свободи.

Що кажуть на захист честі та гідності таких суддів, як Микола Іванович Соловйов експерти, взагалі мудрі люди? Те що з'їзд суддів двічі, Рада суддів — шість разів, Верховний Суд — двічі та інші суди та судді неодноразово звертались до Верховної Ради, окремих народних депутатів із вимогою вирішити це питання. Звертались Асоціація правників України, Реанімаційний пакет реформ та інші громадські організації, окремі активісти, занепокоєні порушенням права громадян на доступ до правосуддя та створенням передумов для корупції при призначенні суддівських посад. Судді звертались і до Президента, який є гарантом дотримання Конституції. Але безрезультатно.

Оксана Сироїд у відповіді зазначила: «...парламент не готовий брати на себе відповідальність за призначення суддів безстроково, ...через неспроможність провести індивідуальне оцінювання майже 600 суддів та тотальної недовіри до суддівського корпусу в суспільстві».

Якщо не парламент, то хто ж тоді повинен БРАТИ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ? Чи, можливо, Верховна Рада хоче замінити кваліфікаційну комісію та провести відбір суддів власноруч, із числа «вірних»? Складається враження, що конституційна бездіяльність стає нормою офіційної державної політики. Виявляється, тільки судам можна дорікати беззаконням. А у Верховній Раді це називається «політикою».

Замість прийняття державних рішень, політики найвищого рівня зомбують український народ популістичними ідеями про тотальне звільнення усіх суддів, тавруючи усіх як корупціонерів. Зневажаються конституційні принципи презумпції невинуватості, індивідуальної юридичної відповідальності, ігнорується конституційний обов'язок посадових осіб діяти в межах повноважень, в порядку та у спосіб, передбачений Конституцією та законами України.

Повна зневага до Конституції. Гасла замість права!

Про все це прості магдалинівці в розмові зі своїм суддею, який хоч і у відставці, але залишається своїм, кажуть з гіркотою. Мовляв, ми, українці, самі себе в дурні попили. Збочення накочуються на збочення, і їх уже гора накопичилася. Й одне зі збочень — чорна невдячність з боку влади.

А. М. Чирва

КУЛЯ В ХРЕБТІ

Володимир Володимирович Сташис (1925–2011) — академік Академії правових наук України, професор, Герой України. Харківський юридичний інститут закінчив 1950 року. З цього часу і до відходу у вічність його доля була пов'язана з альма-матер. Закінчивши аспірантуру рідного ВНЗ, обіймав посади асистента, викладача, старшого викладача. Став доктором юридичних наук. Написав багато наукових праць. З 1964 — проректор, перший проректор рідного інституту. Працював на цій посаді понад 45 років. Ще за життя став людиною-легендою.

Коли біль, накочуючись щораз дужчими хвилями, сковував тіло, йому потрібно було, як сам казав, зайняти горизонтальне положення. Тобто лягти. Оскільки все його життя — то робота з людьми і серед людей, напади цього нестерпного, наскрізного болю траплялися переважно на службі. У такі моменти слід було якнайшвидше добратися до кабінету й витягнути зболене тіло. На спеціальному килимку, припасеному для цих страшних випадків.

Знеболення як такого сильними препаратами він не визнавав. Адже коли їхня дія слабшала, біль підступав ще сильніше. Тому чоловік просто подовгу лежав, заплющивши очі й жодним мускулом не виказуючи своїх відчуттів. Життя в ньому засвідчували лише легенькі коливання в області живота — навіть дихання ставало мінімальним.

Звісно, професор знав якийсь секрет. Особливий рецепт боротьби з таким боєм, що його без втрати свідомості було не побороти. Він умів це робити. Яким чином?

Володимир Володимирович Сташис хоч і був людиною, котра завжди перебувала серед студентів, колег, однак душу відкривати не полюбляв. І лише одній близькій людині якось розповів про свою методи боротьби з боєм у хребті. Вона полягала в психологічному знеболенні. Як сказав професор, у переведенні негативної енергетики в позитивну.

Тобто Сташис у такі хвилини просто розслабляв тіло, тоді як біль спонукав до зворотної дії — вмикати сигнал тривоги, боротися, концентрувати сили організму на цю боротьбу. Професор лежав у цих хвилях болю і заспокоював себе, що це його стан, нічого не змінити, що енергія болю через певний час просто повинна перетекти в енергію зцілення, і тоді значно полегшає. Що так само, як енергію творення чи продовження роду, наше тіло продукує енергію навколо болю. І важливо нею скористатися в позитивному сенсі...

Отаким нетрадиційний підхід. Однак слід було до цього дійти. Спершу він боровся з застарілою

травмою сильними знеболюючими. А потім поступово почав підчитувати теорію про біль, про його види, про методи знеболання. Виявляється, існує безліч методик такої боротьби. У цій розлогій теорії чого тільки не почитаєш. Тут тобі й «методологія болю пам'яті», й «хороший і поганий біль», і «самогіпноз при болях», і... Є й уже тверді висновки. Скажімо, із болями в спині медики сьогодні борються переважно трьома методами — остеопатії, мануальної терапії та прикладної кінезіології.

Дізнавшись про все це, Володимир Володимирович зупинився на зовні найпростішій, але на практиці найскладнішій методиці: розслаблення, керування потоками енергії. І коли звикнув, зрозумів: це єдине, що допомагає в його випадку. Це було як привичаєння до «килимка Євминова» — пласкої гуми, з якої стирчить безліч голок. Ось коли лягаєш спиною на цей килимок, то хвилину-другу потрібно звикнути, абстрагуватися. І вже далі лежиш на голках, ніби на матраці, й думаєш про щось приємне. Скажімо, про недавню поїздку на море...

А траплялися напади болю у професора Сташиса від того, що в хребті засіла німецька куля. В тілі професора з війни залишилося ще й 17 осколків, хоча вони (може, на тлі цієї злощасної кулі?) особливо не докучали.

Чому його тіло не «почистили» одразу ж після поранень? Тут ціла історія. Жоден із осколків не зачепив життєво важливих центрів життя та руху. Боець Володимир Сташис запевнив командирів, мовляв, ось тільки Берлін візьмемо, так і ляжу під скальпель, щоб повикидати зайвий метал із тіла. Однак незадовго до цієї історичної військової операції Сташис отримав дуже важке поранення. До госпіталю його доправили повністю паралізованим. Консиліум лікарів вирішив, що спроба дістати кулю закінчиться фатально, тому прописали просте лікування, яке, відверто кажучи, полягало в надії на час. Час покаже, чим усе закінчиться. «Жити буде, але, ясна річ, в інвалідному візку», — так сказав досвідчений хірург, який уже багато бачив на своєму віку. Тому ситуацію з таким пораненням розцінив без особливих вагань.

Та те його майже категоричне «ясна річ» взяло червоноармієць Сташиса за живе. Вісім довгих місяців у госпіталі він провів у постійних спробах спершу спускати ноги на підлогу, потім на лівому чи правому лікті підводитися. А вже після цього, як він сам казав, «дибати». Заново вчитися ходити. Як малюк. Однак дитині легше, бо вона вчиться, так би мовити, з нуля. Дорослому заважало те, що моторика руху була вже добре відпрацьована, але тепер її доводилося ніби стримувати, щоб навички не за-

бігали вперед і не штовхали тіло. Бо падіння було б дуже недоречним і прикрим.

Якби сліпо вірив одним лиш медикам, залежав від людей у білих халатах — не було б нічого. Тобто був би інвалідний візок. Як результат — понівечене життя без радощів та професійного зростання. Він повірив у невичерпні резерви організму. Адже на власні очі бачив, що можуть, даруйте за прямоту, людські обрубки без рук та ніг, але з усмішкою, жагою жити і діяти. Такі могли більше, ніж якийсь напівсонний копильник неба з усіма зовнішніми атрибутами.

І Володимир Сташис не лише привів до відносної норми власне тіло. Він спрямував у конструктивне русло власну долю. Жив і діяв так, наче і війна, і жахливе поранення, і самолікування — то все було не з ним. Із кимось, про кого він побачив у кіно. А йому треба що? Звісно треба вчитися. Такі плани він будував і раніше. Однак війна безжально їх перекреслила. На війну він пішов свідомо, добровольцем. Хоча міг би ще цілий рік доростати до призовного віку.

Утім, усі випускники, усі студенти добре знають біографію Володимира Володимировича Сташиса. Краще згадаймо про такі нюанси, які особливо не обговорювалися. Ось, скажімо, про те, чому покоління війни, особливо учасники боїв, було якимсь особливим — людяним, порядним, готовим допомогти будь у чому?

Роздуми над цим цікавим запитанням довелося неодноразово чути під час розмов із суддями старшого покоління. Не зговорюючись, вони згадували, що їхні викладачі були переважно ветеранами Великої Вітчизняної війни, часто інвалідами. Але які то були люди! Ні, зовні вони були такими ж, як і всі, хіба що деякі без одної чи й кількох кінцівок. А от зсередини...

Викладачі чи судді-наставники, котрі пройшли війну, були справді особливими. По-перше, чесними і порядними настільки, що їхню репутацію не могло підмочити ніщо. Бо цього «ніщо» просто не могло бути. Вони були відданими державній справі, що їм була довірена. Вони завжди залишалися добрими та людяними, тож не виникало жодної житейської ситуації — хай професійної чи побутової, — в якій би розгубилися і не могли комусь зарадити.

Володимир Володимирович, звісно, з тієї славної когорти. Причём, один із найяскравіших представників. Коли хтось йому у святковому спічі про це сказав, він відбувся сумним по суті жартом: «А коли ти пройшов усі дев'ять кіл пекла, коли тебе майже списали на той світ, тоді дійсність із голови на ноги стає і ти на все дивишся правильно».

До цих слів професора можна було додати: а коли дивишся на світ правильно, то й дії твої відповідні. Бо всі помічали: професор Сташис завжди якийсь просвітлений. Уже сам його вигляд випромінював добру, теплу й дуже сильну енергію. Навіть коли він заходив в аудиторію, переповнену студентами, читати лекцію, всі одразу ж відчували, як на них віяло хвилями позитивної енергетики.

Це випромінювалася його внутрішня сила. Він накопичував її не для того, щоб жити власний егоїзм, а щоб віддавати іншим. Віддавати все. Стосовно когось такі слова, мабуть, звучатимуть пишномовно, але Сташиса стосуються стовідсотково. Якось він сказав відверто: «Якщо Бог залишив мене на цій квітучій землі, то зробив це з якоюсь метою. Адже так? А яка мета може бути благороднішою, ніж навчати дітей?»

Якщо померлі щось бачать і відчують, той хірург, який пророкував Сташису довічний інвалідний візок, мабуть, довго потирав потилицю. Яка прикра помилка! Однак фронтним хірургам можна було пробачати ще й не таке. Адже вони день і ніч стояли на страшному конвеєрі, намагаючись вирвати у смерті якомога більше життів. Тож не міг кожен хірург особливо довго концентруватися на комусь одному.

Хоча в одному той військовий хірург мав повну рацію. Кулі з хребта бійця Сташиса діставати не можна було у жодному разі. Бо якщо навіть і вижив би, довічний параліч був неминучий. До речі, це ж підтвердили вже в мирну днину американські ортопеди. Якось рідні та колеги вирішили показати професора Сташиса медичним світилам США з надією, що вони кулю з хребта виймуть. А ті подивилися-подивилися і кажуть: краще хай усе буде так, як є. Втручання може закінчитися плачевно.

З американцями в біографії Володимира Володимировича пов'язана не лише куля в хребті. Є й більш приємний факт. Американський біографічний інститут нагородив пана професора Сташиса медаллю як найбільш достойну людину, досягнення якої пропонуються для вивчення та надихання людей у XX столітті, а також прийдешніх поколінь. Що це означає, гадаю, пояснювати не треба. Адже слово «надихання» є в усіх мовах світу і його значення усім зрозуміле. Певно, знайдеться й українська молода обдарованість, котра візьметься за написання ще однієї «Повісті про справжню людину». Бо Володимир Сташис зробив для утвердження безконечності людських можливостей не менше, ніж Олексій Маресьєв.

Так, його життєвий приклад надихав багатьох. Кликав до дії, до подолання життєвих незгод, які на тлі прикладу професора Сташиса блідли. Однак, як сказав колись Володимир Володимирович, надих-

нути можна тільки того, хто готовий до цього. Хто тільки чекає на потрібний для життя поштовх. На щастя, такі люди непоодинокі. Перший проректор юридичного університету в цьому переконувався щораз, коли до навчального закладу приходила чергова зміна студентів. «Таланти у нас не переводяться», — із гордістю заявляв він.

У теорії подолання болю є ще один дуже цікавий момент: людина, котра навчилася керувати болем, стає дуже вдячною. Вона по-особливому радіє всіляким проявам життя. Тим самим ніби набирається вміння продукувати особливу конструктивну енергію. І втягує в це силове поле інших.

Про це свідчить саме життя Володимира Володимировича Сташиса. Нам особливо дороге те, що майже втратили. Так і він цінував власне життя. Однак не беріг його, як той любитель золотих червінців, котрий і ліжко поставив на схованку, щоб гроші його гріли. Знову, як і у випадку з хребтом, робив навпаки. Витрачав ресурси життя до останку. Вважаючи, що в цьому і полягає сенс буття.

Коли вже він за станом здоров'я не міг справлятися з дуже клопітними обов'язками першого проректора університету, його переконали бути просто радником ректора. Він погодився, однак танув на очах. «Бачив сьогодні Батю (так його позаочі називали, тим самим віддаючи найглибшу пошану) — дуже погано виглядає», — таку занепокоєну фразу можна було почути в ті дні. Здоров'я втікало від нього, як пісок крізь пальці. Але залишалося оте просвітління на обличчі. Так сяяти може лише дуже щаслива людина. Щаслива тим, що повністю віддала себе іншим. Це особливе щастя.

Під час одного з останніх днів народження його, як завжди, запросили до університету, вітали всі, хто тільки був у цей момент в стінах альма-матер. Аж раптом один юнак прочитав Лермонтова:

Да, были люди в наше время,
Не то, что нынешнее племя:
Богатыри — не вы!

А старенький професор усміхався не то від почутого, не то від хвиль людської поваги та подяки. Зовні він аж ніяк не нагадував Іллю Муромця чи Альошу Поповича. Вся його сила була схована всередині. І та сила може бути тільки в людині.

До речі, дію тієї Сташисової сили можна показувати не лише на прикладі кулі в хребті. Всі в університеті добре знали про ще одну його біду. Тільки-но Володимир Володимировичу виповнилося 65 років, як лікарі знайшли в нього онкологічне захворювання. Хтось би склав руки. Ну, що ж — не я один. Та вже й роки такі — не критичні, але й не малі. Так Бог розпорядився...

А Володимир Володимирович сам собі наказав: будь пильним! Приглянь за своїм здоров'ям краще! І не побіг одразу ж аптеками міста, щоб березову чагу діставати, не зачистив до знахарок. Поводився так, наче нічого не сталося. Недарма кажуть, що рак полюбає скористатися ще й психологічним станом людини. Він зайняв позицію знову ж таки спокійного спостерігача над собою. Наче біда торкнулася зовсім не його.

Двадцять років він прожив ще і з цим діагнозом, жодним словом чи дією не показуючи іншим, що він стурбований і нещасний. Такий же зібраний, зосереджений і... Так-так, суворий.

Оця його суворість навіть анекдоти породжувала в колі студентів або кумедні ситуації. Якось одна з першокурсниць, округливши і так великі очі, сказала подрузі:

«Я так боюся отого професора, що аж заїкатись починаю...»

«Якого професора, Ксюшо?» — запитала подруга.

«Та Сташиса! Якого професора...»

«Ото дивна. Так кажеш, ніби він у нас один професор. Та й чого його боятися. Прекрасна людина!»

«Та їх, професорів, чимало, але такого суворого... більш нема. Мені, Настю, навіть здається, що коли до нього доторкнутися, то він буде холодний-холодний...»

Подруга пирснула, але слухала далі.

«...І мені, з одного боку, боязно, а, з другого, хочеться одним лиш пальцем до його руки доторкнутися: холодна вона чи ні?»

Тут подруга вже не пирскала, а голосно засміялася. Потім не втрималася — поділилася забаганкою подруги з іншими, щоб увесь курс, поглядаючи на дівчину, що дуже боїться Сташиса, хіхікав у кулачок.

Тож про його суворість. Деякі студенти справді боялися професора Сташиса до стану спітнілих долонь. Він знав про це, але при нагоді казав, що біль — хоч яким він би був — має ефект зцілення, позитивної енергії. Усі кивали головами, бо знали, що Сташису говорити про біль пристало. Він тут знає толк.

Тому і на його прочухани не ображалися. Діставали з них уроки. А Володимир Володимирович пояснював, що після кожної його «накачки» комусь, а особливо вразливій молодій людині, стає боляче. Та оскільки цей біль — хоч він і морального характеру — зцілює, то все в порядку. Серед друзів любив періодично нагадати притчу про того старого вчителя, який любив карати недбалих різками. От він шмагав і приказував: «Б'ю з великою любов'ю до тебе і хочу, щоб різка швидше полікувала тобі мозок».

Володимир Володимирович від шмагання був дуже далеким. І вважав, що, оскільки всі люди наділені інтелектом, можна саме за допомогою розумних доказів змінити будь-яку ситуацію. Ось його слова:

«Коли людина не зловмисник, — а таких серед студентів майже нема, то суворий погляд викладача, його напутні слова ніколи не спровокують конфлікт. Бо послугують сигналом до роздумів. Мовляв, те, що я скоїв, справді заслуговує осуду».

Моя суворість, про яку чую вже цілі легенди, — це відбиток власного стану. Дуже люблю порядок у всьому — як у наших помешканнях, службових приміщеннях, так і в душах. Але, на жаль, безладу ще так багато! Тому мій зовнішній вигляд, швидше за все, — не суворість, а зосередженість, замислення над цими проблемами. А ще ця зосередженість від щирого бажання допомогти. Скальпель хірурга болісний і безжальний — однак стільки життя і зцілення від нього.

Так, я суворий, мене навіть бояться, але знають: я справедливий і завжди прийму правильне рішення».

А загалом увесь його секрет у тому, що Володимир Володимирович досяг у своєму житті гармонії. Його суворість у зв'язці з вимогливістю завжди проростала з одного кореня — почуття відповідальності за ту велику справу, яку він більшу частину життя робив. Навчав молодь.

Усі, кому пощастило знати професора Сташиса ближче, переконувалися, настільки це гармонійна людина. Адже в ній вміщувалося ціле гроно чеснот — широка ерудиція, інтелігентність, особиста скромність, тонка тактовність, душевна широта, почуття гумору, доброчесність, щедрість, любов до всього прекрасного. Його душа була розкрита для людей — хоча вона й ховалася за оманливою суворістю на заклопотаному обличчі.

Він, як і всякий високопрофесійний юрист, учений-правознавець, був людиною слова. Що обіцяв, те виконував неодмінно.

І як тут не відзначити ще одну рису цієї прекрасної людини — відданість рідному університетові, рідному місту, яким для нього став Харків. Не секрет, що його хотіли переманити і до Києва, і до Москви. Однак він інтелігентно і аргументовано відмовлявся. І щораз після пропозицій брався до справ, здається, із потроєною енергією.

Під час панахиди по Володимирі Володимировичу Сташису присутні говорили багато теплих і вдячних слів. Навіть згадали про ще одну велику заслугу професора: саме те, що один із кращих юридичних навчальних закладів Європи залишився в Харкові, а не переїхав до столиці.

А ще хтось у ту сумну хвилину сказав: «Коли відходять у вічність такі люди, навіть мужчини плачуть».

Можна сказати більше: тоді плаче сам Бог, який вклав у цю людину стільки хисту.

А. М. Чирва

ЩО ВІДДАВ — ТЕ МОЄ

Цупренко Петро Григорович (1925–1996) — український юрист, суддя. 1952 року закінчив Харківський юридичний інститут. Із 1953 — член Харківського обласного суду, з 1961 — член Верховного Суду УРСР. У 1970–1972 працював старшим консультантом відділу помилування Президії Верховної Ради УРСР. Із 1972 — голова Київського обласного суду. З 1974 — заступник, а з 1982 по 1993 — перший заступник Голови Верховного Суду України.

Рафіновані егоїсти, спогорда дивлячись на чиїсь потуги допомогти ближньому, щире бажання щось комусь віддати, — переймаються одним запитанням: навіщо це треба? Для чого відривати щось од себе, такого єдиного і собою любимого? Просто щоб це щось втратити остаточно і безповоротно? Який у цьому сенс?

Егоїстові годі щось пояснювати. Надто те, що він, замикаючись на собі і, як той літературний Плюшкін, гребучи до себе, щораз сильніше та сильніше біднішає. Однак дуже рідко може перебороти себе й одного разу вчинити все навпаки тому, що хочеться в сенсі ділитися чи ні.

Петро Григорович Цупренко не раз стикався з такими людьми. Зовні завжди спокійний і врівноважений, він після кожної такої зустрічі, залишаючись на самоті, намагався зрозуміти: що керує тією людиною, з якою щойно поспілкувався? Чому вона не розуміє хай і тонких, але таких потрібних для співжиття речей?

У колі друзів він міг навіть зізнатися, що з тих п'яти рис, які йому страшенно не подобаються в

людях, егоїзм — на другому місці. На перше була поставлена брехливість, яка, на думку Цупренка, була найближчою родичкою зрадництва. Особливо неприпустимим вважав він рису егоїзму в тих, із ким довго працював як високий судовий адміністратор — у суддях. Іноді був навіть категоричним: коли не можеш побороти бажання тягти ковдру на себе, при цьому не розуміючи потреб інших, краще полиши професію.

Ці речі Петро засвоював ще в глибокому дитинстві. Світлої пам'яті мама якось помітила, як її третій синок не хоче ділитися зі старшим братом виточеною з дерева фігуркою коника, яку подарував сусіда дядько Іван. Старший хоч уже й виріс із таких іграшок, однак зроблена на деревообробному верстаті фігурка виглядала більше як витвір мистецтва, ніж як іграшка. Тому як її можна було пропустити повз увагу? Хоча б у руках повертити, відчутти на дотик оброблену деревину. Однак трирічний Петро верещить щоразу, коли Степан протягує до коника руку.

Мама почула той вереск і втрутилася.

«Петрику, дай Степанкові цяцьку, ось дай».

Малий притискає до грудей коника ще сильніше і дивиться на маму з-під брів. Але мудра жінка вже попрацювала зі старшим сином, попрохавши його принести ремінного батога, який так гучно ляскав в умілих руках. Петро просив у Степана не тільки потримати батіг, а й навчити ляскати. Не виходило.

Тому Петрові казала:

«Якщо ти не даси братові коника, то він, обравшись, більше не вчитиме тебе з батогом обходитися. А коли даси потримати, то Степан буде охочіше тебе вчити. Затямив?»

Малий думає, але його руки, що стискають фігурку, розжимаються, і він простягає фігурку Степанові. Той висмикує з-за спини праву руку, в якій батіг з відполірованою ручкою, і віддає його меншому братові.

Мама каже:

«Бачиш, Петрусю, коник твоїм залишається, бо дядько Іван саме тобі його подарував. Брат віддасть його тобі. Але в тебе ще й батіг з'явився. Більше того, Степан тебе сьогодні візьме в ліс, куди їде разом із татом. Бачиш, скільки ти набув, просто поділившись із братом...»

Та що там коник — це простий, хоч і дуже показовий приклад. Прекрасний знавець людських душ, Петро Григорович віддавав іншим щось таке... набагато важливіше, ніж матеріальні речі. А що саме — ми про це і поговоримо. Ні, чоловік і до матеріального ставився відповідно: коли хтось чогось дуже потребував, а в нього воно було — які проблеми!

Хоча, знаєте, і віддавати можна по-всякому. Притчу про скупердя пам'ятаєте? Він був наскільки скнарий, що навіть сам звернув на це увагу. І коли хворій матері не дав на ліки, а його рідна тітка мало не побила за це, пішов до батьюшки.

«Отче, як мені боротися зі своєю жадібністю?» — запитав він, розповівши про хворобу.

«Метод простий — виходь на вулицю і першому зустрічному віддай те, що в тебе є. Приміром, гроші. І тут же Бог потроїть те, що в тебе було...»

Вийшов жаднюга на вулицю, а там жебрак сидить, а перед ним — погнута мідна кружка. От чоловік рвучко дістав з кишені металевого карбованця і, все ж смикнувши кілька разів рукою, кинув гроші в кружку.

Жебрак, перехрестившись, тепло подякував за такі щедроти. А чоловік відійшов убик, скося поглядаючи в небо і мацаючи порожню кишеню. Годину так простояв, але небо так і не відізвалося. Тоді йому страшенно зробилося шкода того карбованця, на якого можна було купити так багато.

Кинувся він до жебрака — а того вже нема. Поспішив він на базар і там знайшов того, кого шукав.

«Віддай! Три карбованці віддай, бо мені так батьюшка обіцяв!»

А жебрак вивернув кишені — нема карбованця.

«Я твого карбованця двом дітям-сиротам віддав, навіщо мені так багато? Копієчка, дві — оце мої гроші».

Стиснув кулаки скупердяй, але не посмів свою лють зігнати на жебракові. І після того став ще скупішим. Однак чим більше він ховав, тим біднішим ставав. Дивно йому було, що жебрак, якому він колись дав карбованця, перестав просити милостиню і настільки розбагатів, що почав зводити власну оселю. Бо люди прочули про його щедрість (йому дадуть, а він мерщій дітям-сиротам несе) і напоумили жити без милостині, заробляючи на життя працею і щедрістю своєю.

Так вони — багач і скупердяй та жебрак — з часом помінялися місцями.

Петро Григорович дуже любив цю притчу і, при нагоді, розповідав її. Хоча віддавав перевагу не словесним вправам, а діям. Тихим, непомітним, але від того ще більш значущим.

Про цей талант — віддавати комусь свою увагу й турботу непомітно — розповів мені й суддя Верховного Суду СРСР у відставці В. І. Кононенко:

«Постійно відчував на собі увагу й піклування Петра Григоровича Цупренка — світла йому пам'ять і царство небесне, — розповів Віктор Іванович. — Він запримітив мене, коли я працював у Кримському обласному суді і запросив на роботу до Верховного Суду України, добився, щоб мене перевели. Однак розповім про інше.

Як судді Верховного Суду СРСР довелося мені долучитися до так званої «бавовняної справи». Точніше кажучи, прийняти на себе основний судовий тягар і удар, оскільки перша особа бавовняної катавасії — Шараф Рашидов — був уже покійним, а друга — колишній перший секретар Каракалпацького обкому партії Калібек Камалов уже понад три роки перебував під слідством. Ось справу Камалова мені й довелося розглядати. Про це можна книжку писати, однак коротко скажу так: дуже важко було це робити, хоч з якого боку не поглянь. Дуже важко! І, як кажуть, чим далі в ліс, тим більше дров. Неймовірні навантаження на суд!

Аж раптом на піку судового розслідування в Москві з'являється Петро Григорович Цупренко. Я знав, що його брат Василь Григорович обіймає високу посаду в білокам'яній, однак те, що він, кажучи всім, що до брата приїхав, одразу ж почав мене розшукувати, приємно здивувало. Під час зустрічі він розпитував, як просуваються справи. А прощаючись, поклав свою велику теплу руку мені на плече.

І сказав: "Вікторе Івановичу — повір, знаю, як тобі важко. Але ж знаю й інше: ти справишся, зробиш усе правильно".

Мене ніби якась хвиля підняла і понесла. Влили нові сили. І я, як тоді багато хто казав, із честю вийшов із тієї заплутаної справи, від закону не відступив ні на міліметр...»

Ті обставини: що було їх четверо синів у мами та батька; що по війні ще малолітній Петро партизанів, а згодом служив у регулярних радянських військах; що вступав на навчання і вчився самотужки, суддею ставав не завдяки високій протекції, а виключно власному професіоналізмові — розвивали його головну рису — повну відсутність егоїзму. А якби й були в ньому зародки цієї хвороби, то перераховане їх би витравило дуже надійно.

Більшу частину свого життя Петро Григорович був не просто юристом, суддею, а керівником. Що це за посада і хто це такий, адміністратор в суді, — тема настільки широка, що вже науковці не одну книжку про це написали, а практики зламали у полеміці величезну купу списів. Скажу лиш одне: точнісінько так само, як є талант музиканта, інженера, лікаря, існує вроджений хист бути керівником. Тим, хто не грюкає кулаком, а скеровує колектив у конструктивне, творче русло.

Не буду так от зопалу казати, що Петро Григорович Цупренко мав такий талант. Бо тут же знайдуться такі цілувальники свободи слова, що звинуватять у голослівності та формалізмові. Діставалося за цей очевидний талант панові Цупренку ще за життя, коли, захмелілі від влади та всездозволеності політики, почали цькувати людей. Та все чомусь не тих, кого треба. Під цей коток і Петро Григорович потрапив. Чого варте лише одне його «побиття» на Верховній Раді, коли народні депутати вимагали звіту Верховного Суду України з низки питань.

Це сталося під час виступу першого заступника голови Верховного Суду України на засіданні парламенту, коли приймалася Концепція судово-правової реформи 1992 року. І за що на нього накинута? Ось хоча б за такий логічний пасаж у виступі:

«Нині, на превеликий жаль, я не бачу чітких державних механізмів, які б унеможливлювали залежність однієї гілки державної влади від іншої. А це означає, що суд стане залежним у вирішенні фінансових, кадрових питань від інших державних органів. Під гаслами формування механізмів стимулювання і противаг відносно судової влади, запроваджується інструмент тримання під контролем, унеможлиблюється створення механізмів внутрішнього контролю та саморегулювання.

Лакмусовим папірцем будь-якої реформи може бути відповідь на запитання — що вона дала людям, чие життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Якщо хтось із цим незгодний, переконувати не збираюсь. У мене інших аргументів немає.

Тож і подумаємо спільно: відповідають новації цій високій меті чи не зовсім?»

Приватні критики дошкуляли болючіше, бо брали за живе. За професіоналізм та вміння організувати процес здійснення правосуддя. Вони, приміром, запитували: кажете, що пан Цупренко вміє кадри добирати? А чи не особиста це професійна слабкість — підшукувати сильних, комплектувати ними, а самому в тіні залишатись? Недарма ж народилось в СРСР сумне прислів'я: не здатен щось робити — йди в керівники.

Тож хай об'єктивно про це скажуть люди, котрі з ним працювали чи, принаймні, були обласкані (ні, тут у виборі слова автор не помилився, саме обласкані його піклуванням та увагою) його опікою.

«Ця критика зовсім не приставала до Петра Григоровича, — переконана суддя Верховного Суду України у відставці Тамара Миколаївна Роцька. — У народі кажуть точно: як з гусака вода. Бо це був природжений керівник. Це я відчула на власному досвіді, коли працювала суддею Київського обласного суду, а Цупренко очолив цю установу. Він не став одразу роздавати розпорядження, а неодмінно радився з суддями, запитував їхню думку, прислухався до неї і цінував її. Він так делікатно налагоджував контакти з підлеглими, що ми одразу збагнули: про такого керівника ми мріяли. На його компетентність усі звернули увагу.

Дуже швидко в колективі склалося враження про нового голову суду: людина добра, виважена, спокійна. Словом, комфортна у спілкуванні й роботі. Він не поділяв співробітників суду за чинами чи посадами. Міг звернутись за порадою і до свого заступника, і до секретаря засідання. І це не скидалось на необізнаність голови з того чи іншого питання, бо його компетенції міг позаздрити кожен. Він так зумів організувати роботу колективу, що усі його настанови ми сприймали як поради чи консультації».

От пишуть про пана Цупренка чи то в ювілейних спічах, чи в замальовках: «Людина та її потреби були для Петра Григоровича на першому плані впродовж двох десятиліть, відколи він обійняв (слово стосовно цієї людини незугарне, але правила філології також не нам міняти) посаду заступника, а згодом і першого заступника голови ВСУ». А що це означає? Просто данина високому стилю? Може, стосовно когось і так. Але... Як би це точно сказа-

ти без високого штилю? Без високого важко, бо він ставав без перебільшення ангелом-хранителем для кожного, на кого в той чи інший час накинув оком. Він умів майже безпомилково вибирати людей. Сказати грубіше, відбирати. Любив повторювати, що один у полі воїн — то літературне перебільшення. От коли в полі зібралось чимало вправних і значущих свою справу воїнів — ото безпрограшна сила.

Можна було б надати слово про колективізм цієї людини комусь конкретному, але важко, бо всі, хто його знав, так і казали: Цупренко сформував плеяду суддівських кадрів, які є справжніми професіоналами і порядними людьми. Він дуже ретельно добирав нових членів колективу, цінував передовсім душевну чистоту, моральність. Тобто одразу бачив людину, швидко оцінював, гармонійна вона чи розбалансована, як старий рояль.

Із легкої руки та довіри Петра Григоровича Україна отримала когорту професійних юристів та суддів, як, приміром, В. Т. Маляренко, П. П. Пилипчук, Є. І. Овчинников, М. М. Цитович, В. В. Земляной, В. М. Верещак, В. П. Драга, В. І. Жук, А. Я. Кияшко, В. М. Коновалов, М. М. Макаренко, Т. І. Присяжнюк... Список можна продовжувати безконечно, долучаючи також суддів обласних та районних судів, котрим поталанило потрапити під щасливу руку.

Молоді судді проходили своєрідний випробувальний термін. Для них призначався суддя-куратор, робота кожного аналізувалася. Оскільки судді працювали у постійному складі, менш досвідчені швидко навчалися. Однак Петро Григорович приділяв багато уваги підвищенню кваліфікації усіх суддів. Кожен вів «свою» тему і потім доповідав про нове в законодавстві та зміни у ньому. Здійснювався також аналіз помилок, допущених при написанні рішень, аби уникнути подібних у майбутньому.

Знали про це критики? Мабуть, так. Але якщо хтось отримав підкріплену матеріально розрядку когось розкритикувати, принизити, зіпсувати імідж, справжній стан речей такого мало хвилює. Розмір гонорару — річ набагато важливіша й натільніша.

«Мало сказати, що Петро Григорович Цупренко блискуче справлявся з покладеною на нього функцією добору та розстановки суддівських кадрів, — вважає суддя Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ України Микола Андрійович Мороз, який свого часу працював у Верховному Суді України. — Бо формалізму тут не було ні на йоту. Я завжди бачив його, як, фігурально кажучи, переповненого досвідом та бажанням віддати його іншим, лідера. Складалося таке враження, що Петро Григорович, щедро віддаючи іншим усі знання, навички та професійну вправність, ставав ще більш наповнений усім цим.

Щоб шукати нових і нових претендентів на вищий щабель, щоб віддавати їм безцінну свою увагу.

Разом з тим, метода роботи з кадрами пана Цупренка була простою та зрозумілою. Пригадую, як він якось сказав моєму дуже вже пильному колезі з Донецького обласного суду: «Затямте, шановний, що статтю 167-у (халатність) можна застосувати будь-якої миті і до будь-кого. В тому числі і до вас чи до мене. Це як класифікувати. Тож треба бути особливо уважним, особливо тоді, коли справа торкається не зовсім конкретних речей. Слід з'ясувати усе до найменших деталей. Дрібниць у такій справі бути не повинно».

Міг так казати формаліст? Ні. Таке могла сказати тільки дуже чуйна і справедлива людина. А законодавство дозволяло «махнути пашкою». Кодекс і тоді, і особливо зараз надавав широкі можливості для покарання будь-кого. Нас, суддів, скеровували у бік покарання. А Петро Григорович закликав думати головою, передбачати наслідки покарання. Бо, часто казав він, що в'язниця — не та установа, яка передбачає виховання і очищення від скверни».

Тож критики замовкли, зламавши списи та стріли об його професійну та моральну чистоту. А образ Петра Григоровича Цупренка від того став ще світлішим. Бо він весь належав іншим і зовсім трішечки самому собі. Був дуже вимогливим до суддів, але ще більше — до самого себе. Усі складні справи вивчав паралельно, уважно вчитував рішення, пильнував, щоб найменший нюанс не випав з поля зору. На нарадах, що їх практикували у Верховному Суді, усе найважливіше занотовував до свого журналу. Робив якісь помітки, хоча на пам'ять ніколи не скаржився і взагалі ніколи й нічого не забував.

Він ніколи і думки не припускав, що можна використати службове становище у своїх цілях. Одягався аж занадто скромно, казав, що костюм — то другорядне, головне — яку людину обрамляє одяг. Якось принагідно зауважив, що йому насправді шкода викидати шалені гроші на костюми чужих і незрозумілих брендів. «Батьки б не схвалили такого марнотратства», — відказував Петро Григорович, коли хтось із колег намагався повідомити, що у ЦУМі з'явилась коштовна імпортна вдяганка.

Цупренко взагалі був байдужим до будь-яких благ, до яких його зобов'язувала посада. Ходив пішки на роботу, хоча у його розпорядженні була службова машина з персональним водієм. На репліки підлеглих, що при його зайнятості витрачати майже годину, щоб добратись на роботу, даруйте, нераціонально, відбувався жартом: якщо перестану ходити пішки — розучусь думати. А так я треную не тільки м'язи, а й пам'ять.

І його авторитет від цього тільки міцнів.

А. М. Чирва

ДІЯЛЬНІСТЬ

У книзі історії ГО «Асоціації випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого» 2015–2016 навчальний рік, без сумніву, можна відзначити як один із найпродуктивніших та найрезультативніших. Із турботою про благо університету та студентів спільними зусиллями молоді та випускників було проведено ряд цікавих та інформативних заходів, розрахованих не тільки на підвищення рівня правової культури, але й на організацію цікавого та веселого дозвілля, що знайшло підтримку та позитивні відгуки як серед студентів, так і серед викладачів.

Так, 28 вересня 2015 року під егідою Асоціації випускників за підтримки Ліги студентів було організовано святкування Дня бібліотекаря, а уже 30 вересня всі охочі могли взяти участь у проведено-

му за нашого сприяння майстер-класі Олексія Кравчука «Обойми успішної людини».

У жовтні керівництвом Ліги студентів було проведено набір небайдужих та творчих студентів, які не тільки успішно навчаються, а й беруть активну участь у житті Університету. 8 жовтня було розпочато I Всеукраїнський турнір із правознавства серед учнів 11 класів: першовідкривачами у цьому великомасштабному правовому змаганні взяли учні із міста Кузнецовська. Уже через 20 днів нашими спільними зусиллями було проведено тренувальні збори для підготовки майбутніх абітурієнтів до II та III етапів Всеукраїнських навчальних олімпіад. Обидва заходи стали не тільки значним вкладом у багаж знань майбутніх правників, але й були спрямовані на ознайомлення одинадцятикласників із перевагами навчання в нашому Університеті.

2 листопада 2015 року уже традиційно було проведено VI Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Наука та практика сучасної юриспруденції», спрямовану на культивування престижу юридичної науки серед молоді. 23 листопада 2015 року під патронажем Асоціації випускників НЮУ імені Ярослава Мудрого було організовано Школу професійної майстерності, у рамках якої студенти знайомилися із юристами-практиками, брали участь у лекціях, майстер-класах та виконували практичні завдання, націлені на їхнє майбутнє професійне зростання. 28 листопада 2015 року Лігою студентів Асоціації випускників НЮУ було проведено квест «Sessia», у якому студенти змогли проявити не тільки рівень здобутих знань, але й активність та кмітливість.

9 грудня 2015 року за нашого сприяння засновниками креативного агентства «Oscag» та школи веб-дизайну «Web-fabrica» Логвиноюю Наталією та Жировою Ольгою було проведено лекцію на тему: «Як студенту стати веб-дизайнером», яка зібрала студентів, що цікавляться комп'ютерними технологіями.

11 грудня 2015 року всі зацікавлені могли взяти участь у проведеному вебінарі з координатором Клубу випускників у США Олександром Кривенком на тему: «Як отримати освіту за кордоном». Чимало позитивних відгуків отримав проведений за ініціативи Асоціації випускників НЮУ імені Ярослава Мудрого дискусійний клуб «Сучасні форми дискримінації за ознакою статі», актуальність якого зібрала в залі багатьох авторитетних університетських ораторів.

16 лютого 2016 року було проведено III обласний етап Всеукраїнської олімпіади з правознавства, в якому брали участь учні 9, 10 та 11 класів із Харківської області. 19 лютого 2016 року відбулась лекція на тему: «Вогнепальні поранення».

2 березня 2016 року у веселій інтерактивній формі студенти змогли продемонструвати та підвищити свій рівень англійської у Speaking Club на тему: «Crime and Punishment». Без сумніву, найбільш важливою для життя Університету та майбутніх першокурсників подією став День відкритих дверей, проведений 26 березня 2016 року.

З особливою відповідальністю до проведення цього свята підійшов колектив Асоціації випускників, завдяки кропіткій роботі якого кожен із абітурієнтів зміг отримати відповідь на всі актуальні питання щодо вступу до нашого навчального закладу, імідж та столітню репутацію якого на вищому рівні підтримують наші студенти.

Не можна забувати про підписання Меморандуму про співпрацю Національного юридичного університету в особі Асоціації випускників НЮУ та адвокатським об'єднанням «Шкребець та партнери», завдяки якому наші студенти у перспективі одержали можливість стажування та подальшого працевлаштування, а ми заручились моральною та матеріальною підтримкою для реалізації майбутніх освітньо-культурних заходів нашого Університету.

1 квітня 2016 року за сприяння Асоціації відбулась чергова VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Наука та практика сучасної юриспруденції» та зустріч-вебінар із Єгором Бойченком — адвокатом при колегії адвокатів у Страсбурзі (Франція), випускником Міжнародно-правового факультету НЮУ, який розповів про практичні аспекти юридичної практики адвоката у Франції та специфіку праці в ЄСПЛ.

16 квітня 2016 року за ініціатииви Ліги студентів Асоціації випускників НЮУ відбувся турнір із пейнтболу, а 22 квітня — чергова зустріч English Speaking Club. 27 квітня було проведено щорічну гру Клубу Веселих та Кмітливих «Кубок ректора».

10 травня 2016 року відбулась VIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Наука та практика сучасної юриспруденції».

20 травня 2016 року зацікавлених отримати інформацію про особливості навчання у європейських університетах зібрала зустріч із представниками литовського університету імені Миколаса Ромеріса — деканом юридичного факультету, кандидатом юридичних наук, доцентом Д. Гайліюте та професором В. Бітте.

23 червня відбулося підписання Меморандуму про співробітництво між Асоціацією випускників, Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого і Кампос Франс, за яким студентам Університету надається можливість проходити мовне стажування у місті Сент-Етьєн.

Сподіваємось, що робота ГО «Асоціації випускників НЮУ імені Ярослава Мудрого», що активно проводиться ось уже 4 роки, буде ще якіснішою й результативнішою та повною мірою демонструватиме цінності, які століттями несе в студентські маси Університет.

ЗУСТРІЧІ

Під кінець навчального року традиційно підводяться підсумки — ми ж вирішили завершити період активної роботи зустрічами з випускниками. Так, 28 травня 2016 року відбулась зустріч із випускниками 1991, 2001, 2006 та 2011 років,

4 червня 2016 року — із випускниками 1980, 2001, 2006, 2011 років, 11 червня 2016 року — із випускниками 1981 та 1986 років, 18 червня 2016 року — із випускниками 1986 року та 25 червня — із випускниками 1976, 1996, 2006 років.

ПРИВІЛЕЇ ДЛЯ ЧЛЕНІВ АСОЦІАЦІЇ:

- спілкування та обмін досвідом з колегами, підтримка зв'язку з Alma mater;
- створення бази даних випускників та доступ до неї;
- вільний доступ до Університету та бібліотеки, користування бібліотечними ресурсами;
- можливість отримання онлайн-консультацій провідних спеціалістів Університету та їх участь у виїзних конференціях, тренінгах та семінарах;
- розміщення інформації про випускників у ЗМІ Університету та Асоціації;
- участь у конкурсах на кращого за професією;
- участь та організація конференцій, семінарів, майстер-класів спільно з науковцями Університету;
- участь у благодійних та соціально орієнтованих заходах;
- можливість опублікування наукових робіт у виданнях Асоціації та ін.

КОНТАКТИ:

Україна, 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77, кім. 116, тел. 057 704-92-50

Булгаков Артур Олександрович – тел. 097 481-72-83, e-mail: aabulgakov@nulau.org

В'юнник Максим Вікторович – тел. 099 210-01-61

Хань Олександр Олександрович – тел. 050 915-12-41

www.alumni.nulau.org

e-mail: alumni@nulau.org

<http://vk.com/club.almamater1804>

СПЛАТА ЧЛЕНСЬКОГО ВНЕСКУ:

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, ВГО АВНУ
ЄДРПОУ/ДРФО 38158352, Приватбанк, Харківська філія, МФО 351533, р/р 26004052314554
150 грн на рік

НАШІ ПАРТНЕРИ

ШАНОВНІ ПАНОВЕ!

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо партнерських пропозицій нашої організації, розроблених з використанням найкращої міжнародної практики. Диверсифіковані партнерські пакети надають можливість оптимального вибору моделі та формату співробітництва з Асоціацією.

Підтримуючи роботу Асоціації випускників як партнер, ви не тільки сприяєте реалізації цілей та завдань нашої організації, але й робите свій внесок у розвиток правової професії, вдосконалення законодавства, захист прав та професійних інтересів юристів та адвокатів у нашій країні. Крім того, ви отримуєте ряд переваг та привілеїв, які надає Асоціація випускників, та стверджуєте імідж своєї компанії як успішної та соціально активної. Діяльність нашої організації є максимально прозорою та відкритою. Усі наші партнери отримують вичерпну інформацію щодо розподілу та використання залучених коштів.

Основною метою Асоціації випускників є об'єднання випускників різних років та професій задля зміцнення зв'язків між ними, а також студентами та науково-педагогічним складом, сприяння розвитку науки й освіти, реалізації науково-освітніх програм, задоволення та забезпечення інших спільних інтересів своїх членів.

На практиці наша діяльність полягає в реалізації конкретних ініціатив та проєктів, у проведенні заходів різної тематики та масштабу – конференцій, форумів, «круглих столів» та засідань по всій Україні.

З кожним днем активність нашої організації збільшується, кількість членів постійно зростає, ми підтримуємо існуючі традиції та започатковуємо нові. У свою чергу, Асоціація випускників потребує підтримки правової спільноти, провідних юридичних фірм країни для того, щоб і надалі успішно реалізовувати свої статутні цілі та завдання.

Будемо щиро вдячні за підтримку наших ідей та сподіваємося на співпрацю!

За додатковою інформацією з питань партнерства звертайтеся до Секретаріату Асоціації.

До уваги читачів!

Асоціація випускників завжди відкрита для співпраці з усіма представниками юридичної сфери, бажаючими опублікувати свої статті у «Віснику Асоціації випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого».

Наукові статті, інтерв'ю з відомими діячами юридичної сфери, новини Асоціації, зустрічі випускників, корисна інформація, репортажі з визначних подій та багато іншого – все це на сторінках «Вісника Асоціації випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого»!
Долучайтесь і Ви до створення нашого періодичного видання!

Більш детальну інформацію можете отримати
за тел. 097 481-72-83
e-mail: alumni@nulau.org